

Záró tanulmány

Biztos út a magyar munkaerőpiacra?!

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon

Készítette: Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület,
Szeged, 2009.

A Projekt az Európai Unió Integrációs Alapjának támogatásával valósult meg

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

Tartalomjegyzék

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon.....	5
Bevezetés	5
Alapfogalmak	5
Történelmi háttér.....	7
Bevándorlók megítélése.....	9
Bevándorló kisebbség és többség alakuló viszonyának alternatívái:	11
Jogi szabályozás.....	14
Bejelentési kötelezettség	15
A magyar állampolgárságot szerzettek jellemzői.....	17
A szerb helyzet	18
Az ázsiai helyzet	19
A célcsoport és a világgazdasági válság	20
Dél-Alföldi Régió.....	20
Taszító tényezők – a magyarországi munkavállalás okai	21
Nyilvántartott bevándorlók száma.....	22
Prognózis	23
Következtetés.....	25
Magyarországra bevándorló munkavállalók – empirikus eredmények	26
Mintavétel	26
Interjúvázlat	26
Kérdezők felkészítése	27
Interjútechnika, rögzítés	27
Fókuszcsoporthoz	29
Elemzés, közzététel	29
Magyarország, mint cél-ország	30
Oktatási integráció	30

Munkaerőpiaci integrációs helyzetük megítélése.....	33
Család, iskola szerepe, jövedelmi helyzet	34
Munkatapasztalat, jogi fogalmak	36
Reflexió kudarcok, pozitívumok, negatívumok	38
Összegzés.....	39
A kutatás hipotézisei a következők voltak:	39
A társadalmi tőke, mint alkalmazható elméleti keret a Magyarországon tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok munkaerőpiaci integrációjával kapcsolatban.....	40
Szolidaritás – reciprocitás azonnali viszonzás nélkül.....	44
Társadalmi hálózatok	44
Család és barátok	46
Önkéntes szervezetek	47
A társadalmi tőke negatív aspektusai	48
A hipotézisek értékelése az empirikus kutatás eredményeinek felhasználásával	49
Irodalom	52
Függelékek.....	57
Interjúvázlat – Munkáltató.....	57
Interjúvázlat - Munkavállaló.....	59
1.táblázat.....	64
2.táblázat.....	65
3.táblázat.....	65

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon

Bevezetés

Az alkalmi munkavállalói kiskönyv bevezetésével a munkavállalók ugyanolyan feltételek mellett vállalhatnak munkát, mint a magyar munkavállalók.¹ Mint ahogy a Dél-Alföldi Régió Munkaügyi Központjának egy munkatársától megtudtuk, a fekete, illetve szürkegazdaság felszámolására létrehozott alkalmi munkavállalói kiskönyv továbbra is számtalan visszaélésre ad lehetőséget. A munkáltató így ugyan kedvezőbb feltételek mellett tud alkalmazni külföldi, illetve magyar dolgozót is, viszont megtudtuk, hogy egy új tendencia is kialakulóban van, amely szerint a bejelentett, napi 8 órás munkavégzésről szóló szerződésekkel rendelkező dolgozót a munkáltató számos esetben „visszafokozza” alkalmi munkavállalói kiskönyves alkalmazottá, ami adómegtakarításhoz vezet a munkáltató részére, viszont a munkavállaló szempontjából kedvezőtlenebb feltételeket teremt.

A kvantitatív adatok beszerzésének nehézkességei és hiányosságai miatt szükséges a kvalitatív interjúsorozat, a magyarországi bevándorlók helyzetének feltérképezésére.

Alapfogalmak

A migrációhoz történő csoportos viszonyulás alapján, három ideáltípust vázolnak fel a kutatók (Portes-Böröcz 2003). Az első típust a célország társadalmi befogadókészségének hiánya jellemzi. Ilyenkor az államapparátus, a munkáltatók, és szinte a társadalom egésze gyanakszik, azaz negatív előítéletet táplál a bevándorlók iránt. Az ilyen államokba irányuló migráció rendszerint rejtett és ideiglenes, az így kialakult letelepedési minták bizonytalanok, és a bevándorlók felfelé irányuló mobilitásának lehetőségei igen zártak.

A második típusnál a célország túri, de nem bátorítja a bevándorlást, tehát ennél semmilyen etnikai sztereotípiát nem akadályozza a bevándorlást. Ez az a semleges helyzet, amikor a sikert az egyén emberi tőkéje (szakképzettség, szaktudás) és nem a különféle interperszonális kapcsolatok rendszere illetve jellege határozza meg.

A harmadik ideáltípus pedig az, ahol a bevándorlók aktív jogi és gazdasági segítséget kapnak a befogadó államtól, és pozitív fogadtatásban részesülnek az adott társadalomban. Tehát az etnikai közösséghez való tartozás kimondottan előnyt jelent.

¹ A megállapítások a 2009. évre vonatkoznak, 2010. január 1-től a foglalkoztatási keretek és szabályok részben változhatnak.

Migrációs burok: „Migrációs buroknak nevezzük az egyéneket körülvevő személyes kapcsolatrendszer azon elemeit, amelyek az egyén migrációs viselkedését meghatározzák. Ez jelenti az egyén kapcsolatrendszerén belül a migráció tervévei foglalkozók, az adott pillanatban külföldön élők és a valaha külföldön megfordulók "sűrűségét", e csoportok egyén felé közvetített értékeit és a migrációt szabályozó csoportnormákat egyaránt. A burok e tekintetben nem más, mint a ma még csak tervezett migráció előkészítésére szolgáló hálózat, amely már mai formájában is azonos az egyén tervezett mozgásának irányával.” (Simonovits-Sik 2003)

Az ENSZ ajánlása alapján az számít migránsnak, aki 1 évnél hosszabb időt tölt az adott országban, és állandó lakcímmel rendelkezik (Hárs 2001). Az állandó lakcím az, ami megkülönbözteti a migránsokat a nem migránsoktól (turisták, diákok, szezonális munkások).

A migráció alapvetően három tényezőtől befolyásolt, melyek szerzőnként, terminológiát tekintve esetenként eltérhetnek, ám lényegét tekintve a *tömegesség*, *önkéntesség*, *gazdasági motiváltság* nagyobb kategóriái köré lehet gyűjteni a motiváló tényezőket a migránsokkal kapcsolatban.

Megkülönböztethetünk önkéntes és nem önkéntes migrációt. A nem önkéntes migráció lehet családalakításba épülő önkéntes döntés (a migrációs döntés összekapcsolódik a családi életével), önkéntes, gazdasági célú bevándorlás (leggyakoribb, általában gazdasági válság miatt történik), etnikus üzleti életben való elhelyezkedés céljából (főként a Kínából, Vietnámból bevándorlóknál fordul elő, akik a bevándorló gazdasági vállalkozásokban dolgoznak), tanulás céljából történő migráció (tanulmányaikat szeretnék folytatni, illetve magasabb szintre emelni).

A migrációs folyamatok esetében továbbá beszélhetünk előkészített és előkészítetlen migrációs folyamatokról. Előfordulhat, hogy a migráció egy előre eltervezett folyamat, de sok (többségében) nő számol be arról, hogy hirtelen kellett döntenie és készületlenül érte a kivándorlás. A legtöbb nő még így is főleg önkéntes, előkészített migrációról számolt be, de a nem önkéntes és/vagy előkészítetlen migráció is gyakori jelenség (Melegh-Kovács 2008).

Történelmi háttér

A fentebb említett 3 alapkategória, ami az elvándorlásban szerepet játszhat, természetesen jelentkezhet együtt is, erre kiváló példa a politikai menekültek esete, ami mára ugyan többnyire érvényét veszítette a szomszédos országok lakói körében, ám ezeknek a folyamatoknak alaposabb tanulmányozása kiváló lehetőséget ad megérteni a lassú migrációs folyamatokat is. A sok esetben radikális állami döntések elől menekülő vándorlását, mintegy felnagyított, felgyorsított folyamatot vizsgálhatjuk, mely irányát tekintve gyakran megegyezik a gazdasági migrációval, mely nem kényszer hatására történik, a megváltozott helyzet mintegy indító lökésként hat az adott országból történő kivándorlást fontolgatók körében.

A volt Jugoszláviából érkezettek között az etnikai migránsok, Szlovákiából érkezettek között a karrier-migránsok vannak az átlag felett, a Romániából és Ukrajnából érkezettek között pedig a gazdasági migránsok és a családegyesítők vannak többségben (Tóth 2006). Ezeknek a kialakult vándorlási mintáknak történelmi okaik vannak.

1987-ben indult meg egy jelentős menekülthullám Romániából, mivel 1987-1991-ig egyre több román állampolgár kért menedéket a Ceausescu-rezsim elől.

A Ceausescu-rezsim bukása után bár a román, vagy romániai magyar nemzetiségű menekültek száma csökkent, újabb bevándorlási hullám indult el, miután 1991-ben kitört Jugoszláviában a polgárháború. A konfliktus kezdetétől számított 3 hónapon belül több szerb és horvát nemzetiségű kért menekültstátuszt, mint ahány román állampolgár kért honosítást a 1987-1991-ig tartó 4 év alatt. (A kilencvenes évek elejéig számuk nem haladta meg az évi 1000 főt, a kérelmezők többsége korábban emigrált, magyar nemzetiségű külföldi állampolgár volt.)

A kilencvenes évek elejétől Magyarország migrációs szempontból részben tranzit, részben befogadó országgá vált. 1993 és 1999 között összesen 62 638 fő kapott magyar állampolgárságot.

Magyarországról az elvándorlás trendje a '80-as évekig ingadozó volt. Magyarország migrációs mintájában a '90-es évektől történt változás, ekkortól ugyanis inkább befogadó országgá vált. A '90-es évek fordulóján történt bevándorlások nagy része nem legális csatornákon zajlott. A legálisan bevándorlók mintegy fele letelepedési engedéllyel, valamivel kevesebben pedig egy évnél hosszabb időre szóló engedéllyel tartózkodtak az országban.

Magyarországon a '80-as években a meghatározó migráns csoportokat szovjet, lengyel, román, cseh és az NDK-ból származó állampolgárok adták. A '90-es években a bevándorlók csoportja átalakult. Jelentősen megnőtt a magyar nemzetiségű nem magyar állampolgárok, illetve az ázsiai állampolgárok beáramlása. A beáramlás időben nem egységesen történt. 1992 előtt nagy számban voltak a Romániából érkezők, majd a délszláv háború következtében megnőtt a Jugoszláviából beáramlók száma. 1992 után az Ukrajnából bevándorlók száma is megnőtt. A kínai állampolgárok száma pedig folyamatos növekedést mutat. A '90-es évek közepétől a migrációs folyamatok kiegyensúlyozódtak. A bevándorlás lassan, de folyamatosan folytatódik és ezt egy természetes elvándorlás kíséri. Összességében a 4 legjelentősebb migráns csoport Romániából, a volt Jugoszláviából, Ukrajnából illetve Kínából származik.

Bevándorlók megítélése

A bevándorlók megítélésével kapcsolatban felmerülő problémák egyik tipikus állítása, hogy a bevándorlók lenyomhatják a béreket (Heinz 2006). Valójában csekély, 0,3-0,8 %-os negatív hatás mutatható ki a bérekre.

Széles körben elterjedt negatív toposz, hogy bevándorlók munkalehetőségeket vehetnek el a hazai népességtől. Ahol erős a verseny a munkaerőpiacon, ott nő foglalkoztatottság, ha a munkaerőpiac kevésbé rugalmas hosszabb alkalmazkodási időszakban érvényesülhet munkanélküliséget generáló hatás.

További közkeletű vélekedés, hogy a migránsok túlterhelhetik a befogadó ország társadalombiztosítási rendszerét. A kutatások bebizonyították, hogy a külföldiek közel azonos százalékban függnek a jóléti rendszertől, mint az eredeti lakosság.

Több felmérés rámutat arra, hogy európai összehasonlításban a magyar lakosság bevándorlók iránti intoleranciája igen jelentős mértékű. Az idegenellenesség aránya Európán belül is kiemelkedően magas: egy 2007-es felmérés szerint a magyar lakosság 27 százaléka mondható idegenellenesnek (Hajduk 2008). A megkérdezettek negyede szerint Magyarországnak nem lenne szabad menekülteket befogadnia. Nagyon alacsonynak mondható ezzel szemben a toleráns, külföldiekkel szemben pozitívan viszonyuló lakossági arány.

A tolerancia mértéke eltérést mutat aszerint, hogy határon túli magyarokról, vagy ha más bevándorlókról van szó. A kisebbségi magyarokkal kapcsolatos előítéletesség valamivel kisebb mértékű.

A mai magyar társadalomban jelenlévő idegenellenesség nem csupán egy csoportra szűkül le, a társadalom több szegmensét behálózó jelenségről van szó, ami „a társadalmi-gazdasági törésvonalakat keresztezve szinte mindenhol megjelenik” (Heinz 2006).

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében jelentősebb az idegenellenesség, szemben a fiatalabb és magasabban képzett csoportokkal.

Ezt az információhiánnyal összefüggésbe hozható feltevést kiválóan példázza a bevándorlók számának megbecsülésére adott válaszok tendenciája. A megkérdezettek 34%-a egyáltalán nem is válaszolt a kérdésre, 56% viszont vagy túl kevés 70.000 fő körüli, vagy túl nagy 200-500.000 fő körülire becsülik a külföldiek létszámát a tényleges 100.000 körüli helyett (Heinz 2006).

Az idegenellenesség nem csupán a külföldieket érinti, a probléma erős korrelációt mutat a hazai cigányellenességgel is (Póczik 2006).

A rendszerváltást követően a lakosság jelentős része negatívan ítélte meg a külföldi tőke Magyarországra áramlásának hatását is, tartva attól, hogy a külföldi vállalkozások háttérbe szoríthatják a hazai munkavállalói érdekeket, kiszoríthatják a munkaerőpiacról a magyar dolgozók egy részét (Hajduk 2008).

A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a közvélemény idegenellenességének mértékére nem pusztán valós tények lehetnek hatással, vélt sérelmek is erősen befolyásolhatják annak alakulását. A gazdasági és kulturális fenyegetettség-érzet mellett a tudatlanság és az információk hiánya is szerepet játszhat az idegenellenesség kialakulásában. „A munkahelykeresés során hátrányos megkülönböztetésről egyforma arányban számoltak be mind a nők, mind a férfiak: 13%-uknak volt ilyen jellegű tapasztalata.” (Gödri 2005)

Póczik Szilveszter megállapítása (2006) rámutat, hogy a kisebbségi csoportok tagjai gyakrabban vannak kitéve rendőri ellenőrzésnek, szabadságvesztés büntetésnek, hosszabb szabadságvesztési tartam alkalmazásának, mint a többségi társadalom tagjai. „A bevándorlási és kisebbségi problémát elsősorban a többségi és kisebbségi társadalom között fennálló egyenlőtlen viszonyként, a viszonyrendszer mindkét szereplője számára kockázatokat jelentő potenciális konfliktusforrásként érthetjük meg. /.../ Az integráció támogatásának céljával születtek meg a konfliktuspotenciálok tompítására hivatott intézkedéscsomagok, amelyeket az angolszász világból affirmatív actions, Európában pozitív diszkrimináció, illetve esélykiegyenlítő intézkedések néven ismerünk.” (Póczik 2006)

További problémaként értelmezhető, hogy a kulturális konfliktusok elmélete szerint a bevándorlást követő átmeneti szociális, gazdasági és kulturális bizonytalanság periódusában a bevándorló csoport – rendszerint a második generációhoz tartozó – tagjai a kétfajta civilizáció közötti szűk mezsgyére csúsznak (Póczik 2006).

Az illegális bevándorláshoz kriminális cselekmények, például az embercsempészet „iparága” is hozzákapcsolódik. „A bűnözés vagy egyes szegmensei etnikai színezetűvé válhatnak, ha a bűnöző tevékenység szervezésének alapja az etnikai hovatartozás lesz. Az elkövetői oldalon mutatkozó legfontosabb kockázatok az erőszakos és vagyoni elleni bűnözés, a lokális és nemzetközi szervezett bűnözésbe való bekapcsolódás, a korrupció növekedése, a magas cselekményi, elkövetői és áldozati látencia, valamint etnikai felülreprezentáció a büntetőeljárásokban és büntetés-végrehajtásban.” (Póczik 2006) Az áldozati oldalon megkülönböztethetők az etnikumok közötti és az etnikumon belüli cselekmények.

Bevándorló kisebbség és többség alakuló viszonyának alternatívái:

- a) Sikeres integráció, asszimiláció
- b) Transzformáció, átmeneti megrekedés, negatív modernitás
- c) Diszkrimináció, szegregáció, ellentársadalom (pl. nagy létszámú afroamerikai népesség)
- d) Fejlett munkakultúrájú zárt etnokulturális kisebbségek modern környezetben
- e) Megrekedés egy premodern, periférikus helyzetben

Hajduk Annamária tanulmányában (2008) arra keresi a választ, hogyan lehet a toleranciát növelni. Egyik lehetséges megoldás (1) a közvélemény fokozottabb felvilágosítása, kiemelt figyelemmel az iskolai informálásra.

(2) A társadalmi kohézió és a bevándorlók integrációja terén jelentős lehet a magyar nyelv ismerete adta előny, amely hosszú távon a magyar és külföldi csoportok közeledése által az idegenellenesség tompításában is szerepet játszhat. (A szerző ezt azzal támasztja alá, hogy a határon túli magyar bevándorlókkal, magyar nyelven tudókkal szemben jelenleg is kisebb az ellenérzés.)

(3) A média szerepe és felelőssége is jelentős a xenofóbia csökkentése során, s természetesen (4) a döntéshozók, politikusok véleményformáló szerepe is meghatározó.

A bevándorlókat csak igen ritkán fogadja előnyös társadalmi kontextus. Például azok kerülhetnek ilyen helyzetbe, akik egy hivatalosan elismert politikai menekültcsoport tagjaiként, már a magas presztízst elért honfitársaik nyomában érkeznek.

Sik Endre empirikus vizsgálata során arra az eredményre jutott, hogy 2008 szeptemberében a felnőtt lakosság közel egyharmada (32%-a) tekinthető idegenellenesnek, az alapján, hogy egyetért azzal az állítással, miszerint az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát (2008).

A felnőtt magyarok csak egytizede (10%-a) tekinthető ugyanakkor idegenbarátnak, akik szerint minden menedékkérőt be kell fogadni. A többség (a megkérdezettek 58%-a) mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését attól függően, hogy milyen nemzetiségű vagy mely etnikai csoporthoz tartozik a menedékkérő.

A külföldi személyek munkavállalás szempontjából két csoportra oszthatóak. A csoportosítás az Európai közösség országaiból érkező és a harmadik világ országaiból érkező bevándorlók között oszlik meg. Jellemzően az EU-ból érkezők engedély nélkül foglalkoztathatóak, míg a harmadik világ állampolgárainak munkavégzése munkavállalási engedélyhez kötött.

A fejlett országokba érkező bevándorlók fogadtatása rendkívül sokféle, és így a várható következmények is igen széles skálán mozognak. Iskolai végzettség szerint is tagoltság figyelhető meg: a 18 éves és idősebb bevándorlók kétharmada legalább középfokú végzettséggel rendelkezett szemben a magyarországi 34,7%-al. A 25 évesnél idősebb bevándorlók 31,7%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezett szemben a magyar társadalomra jellemző 12,1%-al. Munkaerő-piaci helyzetüket tekintve a bevándorlás utáni arány 12,8%-ról 5,3%-ra csökkent, ami közel azonos a magyarországi lakosok körében.

Magyarországon az elmúlt évek átlagát tekintve, a foglalkoztatottak 2%-a volt külföldi állampolgár.² A Magyarországon munkát vállalók zöme Romániából érkezik, többségében magyar anyanyelvűek. 1989-ben a megkérdezettek 27%-a érezte úgy, hogy a Romániából érkező magyar menekültek elveszik a magyarországiaktól a munkahelyeket, 1993-ra. Egy ez a számarány már 50%-ra nőtt. Ez a vélemény nem a kereslet empirikus ismeretén alapul, hanem az előítéletességen.

A migráció okait vizsgálva megjelenik a család, mint migrációs motiváció. Ez az ok a nők esetében gyakori, a legtöbb női migráns a családalapítással, a családegyesítéssel, családi konfliktussal hozza kapcsolatba a vándorlását. A családi okoknak is több típusa állapítható meg. Az első ilyen ok a szerelmi viszony. A második típusa a tradicionális vándorlás, ez esetben a nők alárendelik magukat a családfenntartó férfinak és követik a vándorlásban. A harmadik típusa az emancipációs migráció a házasság révén. Ez esetben a nők tudatosan külföldi férjet keresnek, a helyi házasságpiac problémáira hivatkozva. A családi okok negyedik típusa a jólét érdekében történő vándorlás, amelynek a legfőbb célja, hogy a család jobb anyagi helyzetbe kerüljön.

² A sikeres EU-tagság integrációs (belső) tényezői; A magyar és az uniós munkaerőpiac összefüggései A magyar és az uniós munkaerőpiac összefüggései, Világgazdasági Kutatóintézet, vitaanyag 2007. január

A vándorlás illegális formáitól eltekintve – csak akkor valósulhat meg, ha az egyén vándorlási szándéka a célország bevándorlók iránti elfogadási hajlandóságával megegyezik, s törvényei által biztosított (Tóth 2005). A 2001-ben bevándorlási engedéllyel hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok száma összesen 79 652 volt. Összes bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldiek legnagyobb százaléka (69,5%) a szomszédos országokból érkezett. Köztük a Romániából érkezők aránya a legmagasabb, őket a jugoszláv és ukrán állampolgárok követték. Annak ellenére a mintába tartozás kritériuma a 2001-ben kapott menekült státusz, ez nem jelentette azt, hogy valamennyien egy időben is érkeztek Magyarországra. Bár az országban való tartózkodás időtartama nem tartozik a bevándorló „kemény” adatai közé, a beilleszkedés folyamatában fontos szerepet játszik így a vizsgálat készítői annak tekintették.

A Magyarországra áttelepülők 77,1 százaléka olyan településen nevelkedett, ahol legalább 50 százalékban magyarok éltek. A Romániából történő kivándorlás 1990-ben érte el a csúcst (30 ezer fő), tehát a politikai felszabadulás után is nagy volt a migránsok száma. Ez köszönhető volt mind a korábban tervezett és így legálissá vált kivándorlásnak, mind pedig a marosvásárhelyi pogromnak, mely sok etnikai feszültséget szült.

A volt Jugoszláviából a kilencvenes évek elején, a délszláv háború következtében érkezett nagyobb menekülthullám esetében jellemzően nem magyar nemzetiségűekről volt szó, a magyar nemzetiségűek arányát mindössze 25% körülire becsülték. Ezen menekültek jelentős része Szegeden, illetve Szeged agglomerációs övezetében települt le, egy migrációs központtá definiálva a várost.

A vándorlásban segítséget nyújtó személy származási, illetve lakóhelyét, valamint a kapcsolat típusát figyelembe véve megállapítható, hogy a legjelentősebb kapcsolati tőkét a korábban áttelepült családtagok jelentették a bevándorlók számára.

Jogi szabályozás

A külföldiek foglalkoztatásának engedélyezése hatósági eljárás után dől el, aminek célja a magyar munkaerő védelme. A 8/1999. (XI. 10.) SZCSM rendeletben az áll, hogy a munkáltató munkaerőigényben állapítja meg a képesítési és egyéb követelményeket, amit a leendő munkavállalótól elvár. A munkaügyi központ megvizsgálja, hogy a regisztrációban van-e megfelelő magyar munkaerő, akit kiközvetíthetnek. Ha nincs, a kérelem leadása után kiadhatja az engedélyt.

Az engedély nélküli munkavállalás feltételekhez kötött, melyek a következők: szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezés, menekültként vagy menedékesként elismert, bevándorlási engedéllyel vagy letelepedési engedéllyel rendelkezés, továbbá ha egy külföldi állampolgár oltalmazottként való számontartást kér.

A külföldiek magyarországi foglalkoztatásánál a leggyakrabban előforduló elutasítási okok (Kiss 2006):

- a munkáltatónak nincs érvényes munkaerőigény-bejelentése,
- a munkáltató azt a külföldit akarja foglalkoztatni, akit eddig is alkalmazott,
- olyan alkalmazási feltételt szab meg a munkáltató, amely kizárja a magyar munkaerő kiközvetítését,
- nincs tapasztalata a kiközvetített munkaerőnek (bár ezt a munkáltató nem adta meg feltételnek a munkerőigény-bejelentésnél),
- a munkaerőigény-bejelentés és a kérelem adatai eltérnek,
- a foglalkoztató újabb igényt szeretne a külföldi munkavállalónak,
- a külföldi személy nem rendelkezik megfelelő képesítéssel, vagy azokat nem tudja igazolni,
- a levelezési cím nem a cég valódi székhelye,
- nem a cég nyújtja be a munkavállalási engedély iránti kérelmet, hanem egy alvállalkozó,
- a munkáltató olyan munkakörben akarja alkalmazni a munkavállalót, ami nem szerepel a cég alapító okiratában.

Bejelentési kötelezettség

2009. január 1-jén lépett hatályba a 355/2007. (XII. 23.) Korm. Rendelet módosítása, mely újra szabályozza a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező külföldiek magyarországi foglalkoztatásának rendjét.

A munkáltatónak nem kell a munkavállalást engedélyeztetnie, ha a foglalkoztató menedékesként, oltalmazottként, bevándoroltként, letelepedettként nyilvántartott munkavállalót kíván foglalkoztatni, és ha a munkavállaló rendelkezik a szabad mozgás és tartózkodás jogával.

A 2009. első negyedévben kiadott engedélyek (általános engedélyek, szezonális engedélyek, bejelentések) együttes számának (8884 db) alakulásában 15%-os csökkenés következett be a tavalyi év hasonló időszakához képest. A munkaügyi központok 2009. első negyedévben 2707 db általános és 76 db mezőgazdasági szezonális munkavállalási engedélyt adtak ki, a bejelentések száma 6101 db volt.

A kiadott engedélyek és a bejelentések között 2009. első negyedévben a román állampolgárok bejelentésének száma áll az első helyen. A román munkavállalók száma 4703 fő, ez az összes kibocsátott engedély és a bejelentések számához képest mintegy 53%-os arányt jelent. A román állampolgárokat az ukránok követték, a részükre kiadott engedélyek száma 1027 db, mintegy 12%-os aránnyal. A bejelentett szlovák munkavállalók száma 420 fő volt (5%), és hasonló nagyságrendű volt a kínai állampolgárok részére kiadott engedélyek száma, 417 db (5%).

Az Európai Unió, a Magyarországgal határos országok, és az Európán kívüli országok vonatkozásában a kibocsátott engedélyek, bejelentések számát tekintve az Európai Unióból érkező bejelentett munkavállalók száma 6015 fő, mely 68%-os arányt jelent.

Az Európán kívüli országok részére kibocsátott engedélyek számának alapján kialakult ország sorrend: Kína (417 db engedély) 5%, Japán (140 db engedély) 2%, Thaiföld (107 db engedély) 1%-os arány.³

A 2009. első negyedévben kiadott engedélyek és bejelentések száma együttesen 2008. első negyedévéhez képest 15%-kal csökkent.⁴

Az engedélyek és bejelentések számának változását országokra, ország csoportokra bontva az összes kibocsátott engedélyek számához képest jelentős eltéréseket találunk: míg a kiadott engedélyek, bejelentések között legnagyobb aránnyal szereplő románok száma (4703 db) 2008. első negyedévéhez viszonyítva 73%-kal növekedett, a második helyen szereplő ukrán munkavállalók száma (1027 db) 37%-kal csökkent. A szlovák bejelentett munkavállalóknak a száma (420 fő) pedig 86%-kal csökkent. A cseh, német munkavállalók esetén a bejelentések számának változása 2008. első negyedévéhez viszonyítva kiemelkedő. A csehek (56 fő) a növekedés mintegy négyszeres, a németek száma (259 fő), a tavalyinál 95%-kal több.

Az EU-ból érkező bejelentett munkavállalók száma (6015 db) 2008 első negyedévéhez képest idén 6%-kal kevesebb, ezzel szemben az EU 15 országaiból bejelentett munkavállalók száma (705 fő) 54%-kal növekedett. A határ menti országok munkavállalóinak kiadott engedélyek, bejelentések száma (6719 db) 17%-os csökkenést mutatott. Az Európán kívüli országoknál (1259 db) a csökkenés 27%-os.

Mezőgazdasági szezonális engedélyt 2009 első negyedévében csak a szerbek kaptak, 76 darabot.

A migrációnak persze nemzetgazdasági előnyei is vannak, csak ezek ritkábban kerülnek előtérbe: a migránsok által befizetett, de fel nem használt adók, szolgáltatások igénybevételének elmaradása, jelenthet bevételt, többletet egy ország államkasszájának.

³ A külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásának főbb jellemzői 2009. I. negyedévében, az ÁFSZ adatai alapján

⁴ A külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásának főbb jellemzői 2009. I. negyedévében, az ÁFSZ adatai alapján

A magyar állampolgárságot szerzettek jellemzői

Az 1990-es évek elejétől növekedésnek indult a Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok száma. Sokuk azzal a céllal érkezett, hogy itt letelepedjen, majd magyar állampolgárságot szerezzen. Az 1993-2006 közötti években a bevándorlók 43%-a (106 707 személy) kapott magyar állampolgárságot. Az állampolgárságot elnyerők aránya az 1990-es évekig az igénylők közel 70%-át tette ki, addig 1998 után csökkenés tapasztalható.

A bevándorlók általában nem azonnal folyamodnak magyar állampolgárságért. Átlagosan 6,5-7 év telik el, amíg egy Magyarországra érkező külföldi állampolgár magyar állampolgárságot szerez. Az állampolgárrá válók döntő többsége (93%) szomszédos országokból érkezett, több mint 90 százalékuk magyar anyanyelvű. Az előző állampolgárság szerinti arányok az elmúlt években nem változtak jelentősen: az új állampolgárok mintegy 70%-a korábban román volt, csaknem 10-10%-uk Szerbia-montenegrói, vagy ukrán állampolgár volt.

Az új magyar állampolgárok 43 százaléka középfokú végzettséggel, több mint negyedük felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A 15 éves és idősebb állampolgárságot kaptak 2 százalékának nincs meg az alapfokú végzettsége.

2006-ban az új magyar állampolgárok több mint fele aktív kereső, negyede nyugdíjas, minden tízedik tanuló, a háztartásbeliek és a munkanélküliek aránya 6%.

A témakörrel foglalkozó szakemberek felhívják arra a figyelmet, hogy a szociálpolitikai ellátások terén a biztosítottságon alapuló járadék típusú ellátások (egészségügy, nyugdíj) szerepét növelni szükséges (Kováts 1999). Célnak tekintendő, hogy a migránsok körében is egyre nagyobb legyen ezekben az ellátásokban részesülők aránya. Ennek hátterében az áll, hogy az ellátások háttere az egyéni befizetés, ami csökkentheti az állami terheket. Fontos tehát olyan mechanizmusok bevezetése, ami ösztönzi az országban tartózkodó külföldiek legális itt tartózkodásának elérését. Emellett lényeges az idegenrendészeti és munkaügyi ellenőrzések, szankciók szigorítása, ami szintén a legális létet ösztönzi.

A védelemre szoruló, nem menekültek jogállását és ellátását is szükséges pontosítani. A bizonytalan helyzet ugyanis rontja a külföldiek hazai integrációs esélyeit, ezzel együtt terhet ró a szociális ellátórendszerre.

Fontos, hogy az ellátási összegek átlátható, elkülönített és előre meghatározott felhasználhatóságú forrásokból származzanak, így a decentralizált ellátási modellek bevezetése szükséges. Ebben a helyi önkormányzatok kaphatnak feladatokat a működtetés terén, a forrásokat azonban a központi költségvetés terhére kell előteremteni.

A szerb helyzet

Ebben a részben a Szerbiából való elvándorlás fő motívumait, a kivándorlók típusait, viselkedési és integrációs modelljeit, a befogadó társadalomban való integrálódási lehetőségeit elemezzük.

A fél évszázados szerbiai elvándorlási jelenség fő okait a következő tényezőkkel magyarázhatjuk (Gábrity 2008):

- nehézkes társadalmi szerkezetváltás,
- a munkanélküliek kiútkeresése,
- migrációs taszítás (délszláv háború, hiperinfláció),
- karrierépítés keresése.

Gábrity megállapítása szerint az emigránsok főleg fiatal szakemberek, akik közül sokan nyelveket beszélnek, kezdő tőkével is rendelkeznek. A szerző kiemeli az “agyelszívás” problematikáját is.

A kivándorlók 4 alaptípusát különíti el az utóbbi évtizedek tendenciái alapján:

a, Ideiglenesen külföldön munkát vállalók

Korábban is és mai is jellemzően szakképzettek, egész évben külföldön dolgoznak. Évente néhányszor utaznak csak haza. Amíg lehet, külföldön maradnak, esetleg a szerbiai helyzet javulását, az EU csatlakozást várják ki.

b, Vállalkozók, üzletemberek

A nyolcvanas évek végén megjelenő kisiparosok, kisüzemesek, kereskedők, szolgáltatók alkotják az eredendő alapját a csoportnak. Munka és új piac után kutatva alakultak külföldi kapcsolataik. Az új vállalkozói rétegre ma is jellemző a több lábon állás, a határon átívelő kapcsolatok kihasználása. Mobil, utazó vezetők, menedzserek.

c, Munkanélküliek gazdasági emigrációja

A kilencvenes években, a polgárháború ideje alatt munkanélkülivé válók egy része is külföldi munkavállalóvá vált. Mellettük jelentős a faluról külföldre induló alkalmi munkások, szezonmunkások köre.

d, Napi vagy heti határ menti ingázók

A belső ingázás már évtizedes hagyomány volt az egykori Jugoszláviában is. A kilencvenes évektől az országhatár mellett vált jellemzővé a külföldi napi és heti munkába- vagy iskolába ingázás. Ennek hagyománya szerepet játszik a mai vándorlási formák kialakulásában is.

A tömeges emigrációnak Szerbiában gazdasági, demográfiai, társadalmi, pszichológiai következményei is vannak, amelyek jellemzően negatív társadalmi és gazdasági következményekkel jártak.

a, A szakemberek eltávozása emberi veszteséget okozott (fiatal férhihiány, szakemberhiány),

b, Jelentős az anyagi veszteség (tőkeelvonás, nem kifizetődő és visszatéríthetetlen

képzések/oktatás),

c, A demográfiai deformáció, lakosságfogyás (falvak elnéptelenedése,

d, természetes szaporulat esése, házasságkötés csökkenése, válások, stb.),

e, A régió erőtlensége (fejlődési potenciál és innovativitás hiánya).

Összességében a mai Szerbia területéről a Vajdaságból történt a legnagyobb mértékű elvándorlás, holott ez a terület a köztársaság legfejlettebb része. Különösen kedvezőtlen jelenség az, hogy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb, mint az itthon foglalkoztatottaké.

Az ázsiai helyzet⁵

A kínai és vietnami kolónia tagjainak döntő többsége első generációs gazdasági migráns, akik a globalizáció által kialakított kereteknek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően kétlaki életet folytathatnak, illetve szoros pszichológiai és szociális kapcsolatot tarthatnak fenn származási országukkal.

A kelet-ázsiaiak körében a „piacozás” fokozatosan veszített jelentőségéből, sokan kiszorultak a nagykereskedelemből és már kizárólagosan bolti kiskereskedelemmel foglalkoznak, esetleg a vendéglátásba „menekültek”. Emellett kikristályosodott a kelet-ázsiai vállalkozók elitje is, akik a kilencvenes évek hiánygazdaságát meglovagolva, hosszú távú üzleti stratégiájuknak köszönhetően jelentős tőkét halmoztak fel.

A kelet-ázsiai migránsok zömének saját vállalkozása van, vagy családi vállalkozáshoz kötődik. Általánosságban elmondható, hogy a kelet-ázsiai vállalkozások – a foglalkoztatottak számát tekintve – mikro- és kisvállalkozásokként üzemelnek, és jellemzően nem termelői tevékenységet folytatnak Magyarországon, hanem kapcsolataikra támaszkodva kereskedelemmel foglalkoznak.

⁵ MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet Kelet-Ázsiaiak a magyar munkaerő piacon 2009. április 27. forrás: www.gvi.hu

A kínai és a vietnami vállalkozók egyaránt a kereskedelem területén érdekeltek, különbségek leginkább a kereskedelmi volumenben és a termékportfólióban látszódnak. A többségi társadalomtól elszigetelt enklávében tevékenykednek, középpontjukban a család áll.

A célcsoport és a világgazdasági válság

A jelenlegi gazdasági válság érzékenyen érinti a kelet-ázsiai vállalkozókat. A hagyományos válságkezelő technikákon felül, mint a létszámleépítés vagy a szervezeti racionalizáció, a kelet-ázsiai vállalkozók számára további három lehetőség is rendelkezésre áll: a bizalom, mint erőforrás mobilizálása, az átalakulás és a kivonulás.

Magyar nyelvtudásuk, illetve a mindennapi kultúra, intézmények és ügymenetek ismerete a hivatalos ügyek, vagy akár a mindennapos tennivalókban betöltött szerepük révén értékké teheti őket munkáltatóik számára. A legtöbb kínai, vietnami vállalkozónak tehát – elégedettségüktől függetlenül – szüksége van magyar alkalmazottakra is.

Romló gazdasági környezet és kedvezőbb alternatívák megjelenése esetén a kelet-ázsiai vállalkozó könnyen kivonulhat, hiszen a kínai és a vietnami üzleti modell egyik legfőbb előnye a rugalmasság.

Dél-Alföldi Régió⁶

A tartósan betöltetlen álláshelyek kilencven százaléka fizikai foglalkozás, melynek egyharmada szakképzetlen, kétharmada valamilyen szakképzettséget igényel. A szellemiek között közel egyenlő arányban oszlik meg az alap és közép, illetve felsőfokú végzettséget igénylő tartósan betöltetlen álláshelyek száma. Ágazatokat tekintve a feldolgozóipar (ezen belül az élelmiszeripar, gép, berendezés-gyártás, fémfeldolgozási termék gyártás), az építőipar területén található tartósan betöltetlen álláshely.

Az alkalmazásban állók átlagkeresete régiós szinten havi bruttó 155 415,- Ft, mely mintegy tízezer forinttal, 6,9 %-kal több az egy évvel korábbinál. Az országos havi átlagkereset ennél nagyobb mértékben, 8 százalékkal emelkedett, így tovább nőtt a régióban a lemaradás az országos átlagtól, mely 39 446,- Ft-tal magasabb a régiós értéknél. A régióon belül az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete Békés megyében a legalacsonyabb (150 ezer Ft), Csongrád megyében a legmagasabb (162,7 ezer Ft).

2008 őszén a vizsgálatba vont munkáltatók 55%-a magas (80% fölötti) kapacitáskihasználtsági fokkal működött, 40%-uk kihasználtsága közepes (41-80% közötti) volt, míg 5%-uk alacsony (41% alatti) kihasználtsági fokkal működött.

⁶ Dél-Alföldi Regionális Munkaügyi Központ Rövid távú munkaerő-piaci prognózis 2008. év – 2009. év, Dél-Alföld

A külföldi állampolgárságú munkavállalók átlagos statisztikai állományi létszáma várhatóan 65 fővel emelkedhet, így a régióban a külföldiek átlagos állományi létszáma meghaladhatja az ötszáz főt.

A migráció alapja világszerte az egyenlőtlenség, ami az anyagi és egyéb javak egyenlőtlen földrajzi megoszlása révén indít el egyéneket és/vagy csoportokat a vándorlási karrier útján. A klasszikus migrációs elméletek a befogadó ország vonzása, a kibocsátó régió taszítása és a konkrét személyes döntés befolyása révén magyarázzák a külföldi munkavállalás gondolatának kialakulását.

Taszító tényezők – a magyarországi munkavállalás okai ⁷

A legfontosabb taszító tényező az, hogy a külföldi munkavállalók jelentős része származási országában olyan régióban, térségben élt, ahol komoly gazdasági gondok vannak, jelentős a munkanélküliség, napi megélhetési problémákkal küzdenek az ott élők. A meglévő helyi munkahelyeken alacsonyak a bérek, hiányos a szociális biztonság. A létfenntartás biztosításának kényszere odáig vezet, hogy a hosszabb-rövidebb ideig történő otthoni munkahelykeresést követően a migráció lesz az egyetlen lehetséges alternatíva.

A munkanélkülieken kívül azok is jelentős arányban döntenek a migrálás mellett, akiknek ugyan volt hazájukban munkalehetőségük, ám az alacsony bérek nem tették lehetővé az elvárt életszínvonal kialakítását. A szerző megjegyzi, hogy bár a magyarországi fogyasztói- és ingatlanárak közelítik a nyugat-európai árszínvonalat, a bevándorló munkavállalók ennek ellenére is kedvezőbb anyagi helyzetet érhetnek el Magyarországon, mint a sokszor jóval alacsonyabb bérszínvonalú származási országukban.

A Romániából és Ukrajnából érkezett megkérdezettek Magyarországra vándorlásának jellemző indokai: jó kereseti lehetőségek, nyelvismeret, közelség, valamint az otthoni megélhetési gondok.

Egyértelmű, hogy a szomszédos országokból származó munkavállalók számára Magyarország közelsége jelentős szerepet játszik a migráció célpontjának kiválasztásakor. Bár elviekben megvan a lehetősége az akár jobb gazdasági lehetőségeket ígérő távolabbi országok felé való utazásnak is, a közelség okozta szubjektív biztonságérzet és a magyar nyelvtudás sok migráns munkavállalónál előrébb való a gazdasági lehetőségeknél.

⁷ MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Migráció és feketemunka Európában (48-63. o.)Panta Rhei Társadalomkutató Bt., kutatásvezető: Juhász Judit

A magyarországi rokonok megléte jelentős bátorító erővel bír a migrációs döntés meghozatala folyamán. Ugyanígy hat a korábbi rokoni vagy ismerősi körben előforduló magyarországi munkatapasztalat is. A migrációs hálózatok kiépülése, a munkalehetőségekkel, kiutazással, az ügyintézés menetével kapcsolatos előzetes információk jelentősen csökkenthetik a kivándorlás anyagi és pszichológiai költségeit is.⁸

A magyar nemzetiségűek esetén a kutatók érzelmi okok szerepét is feltárták a Magyarországra jövetelben. A magyar nemzetiség adta „előnyt” sok bevándorló kiaknázza már, a korábbi időszakban áttelepültek közül ma már sokan a magyar állampolgárságot is megszerezték.

A személyes motivációk természetesen sokfélék, de a döntés általában a túlélésre, jobb esetben az életminőség hosszú távú javítására irányul. A szubjektív tényezők sosem függetleníthetők az objektív körülményektől. Az illegális külföldi munkavállalás alapvetően nem szuverén szabad döntés, hanem a szorító kényszer, a kiszolgáltatottság világa.

Ezen belül motivációk három jellemző típusáról beszélhetünk.

1. létfenntartás biztosítása (alapvető vagy kulturális igényekből adódó)
2. kalandvágy (kevésbé jellemző, mert „Magyarország nem egy nyugati álmovilág, inkább egy nagyfokú önfeláldozást igénylő túlélési lehetőség”)
3. hosszú távú tervek, egzisztencia, karrier megalapozása (konkrét célok, meghatározott időtartam).

Nyilvántartott bevándorlók száma

A BÁH összesítése szerint 2008. december 31-i állapot szerint⁹ Magyarországon hivatalosan 184 ezer főt tartottak nyilván mint bevándorolt, letelepedett, illetve három hónapot az országban tartózkodó embert. Ezen időpontban 47 ezer külföldi rendelkezett bevándorlási engedéllyel, közülük 20 ezren román, 6 ezren volt jugoszláv, 4 ezren ukrán, 3 és fél ezren kínai állampolgárságúak, 2 ezren származtak a volt szovjet államokból, míg ezerháromszázan Vietnámból.

⁸ MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Migráció és feketemunka Európában (48-63. o.) Panta Rhei Társadalomkutató Bt., kutatásvezető: Juhász Judit

⁹ Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Statisztikai kiadványfüzet (2004-2008.)forrás:
<http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>

A mintegy kétezer-háromszáz kelet-ázsiai állampolgárt követően a sorban 1749 ukrán, 1390 szerb, 1365 amerikai, 1055 iráni, s közel kilencszáz izraeli honosságú ember következett. Külön vették lajstromba az EGT tartózkodási engedéllyel rendelkezők számát. Közöttük a nyolc és fél ezer fővel a németek voltak a legtöbben, majd valamivel több, mint 7 ezerrel a románok következtek, a szlovákok 3538 fővel, az osztrákok 2356 fővel, a britek 1989 fővel, a franciák 1358 fővel képviselték magukat.

A menedékkérők száma az elmúlt 5 évben folyamatosan emelkedett, a 2004-es 1600-ról 2007-re 3419-re nőtt, a tendencia 2008-ban ugyanakkor megtorpant, ekkor 3118 ember nyújtott be menedékkérelmet, 57 százalékuk európai, míg 43 százalékuk Európán kívüli volt. Az országhatárt átlépő menedékkérők közül minden korábbinál nagyobb arányt adtak az illegálisan érkezők, ők 2879-en voltak a 239 legálisan érkezettel szemben.

A mintába került cégek többsége a szolgáltatási szektorban (44,7%), további egy-egy negyedük a kereskedelmi (27,8%) és a feldolgozóipari (27,3%) szektorban működik. Az egy cégre jutó átlagos foglalkoztatott létszám 67 fő volt.

A megkérdezett munkáltatók 8%-a foglalkoztat állandóan vagy alkalmasszerűen külföldi munkavállalót, a többségnek azonban nincs ilyen tapasztalata és gyakorlata. A kutatók tehát joggal feltételezték, hogy a vezetők külföldiek munkavállalását illetően adott válaszait korábbi ismeretei, környezetéből származó információi és személyes beállítódásai vezérlik elsődlegesen.

Érdekes azonban az a feltárt vélemény, mely szerint a megkérdezettek 90%-a szerint egy menedéket kérő munkavállaló is képes olyan szintű munkavégzésre, mint egy hazai dolgozó.

Prognózis

A jövőre vonatkoztatva három lehetséges alternatívát tarthatunk valószínűnek (Hárs 2008):

- A gazdasági megszorítások hatására megnövekedhet a kivándorlás irányába taszító hatások ereje. Ezek a hatások főképp az érzékelhető gazdasági visszaesés, az életszínvonal megőrzésének romló kilátásai vagy a szociális jóléti rendszerek reformjai.
- Az említett folyamatok ellentétes irányú változása viszont épp a migráció ellen hatna. A bérnövekedés és az azzal párhuzamosan fellépő gazdasági növekedés kulcsfontosságú ebben az esetben.

- Ugyanakkor a gazdasági növekedés a bevándorlást fogja erősíteni, új, betöltetlen munkahelyek létrejötte esetén. A szolgáltatások iránti megnövekedett kereslet is a külföldi munkavállalók nagyobb arányú megjelenését eredményezné.

A harmadik lehetőség az optimistább, a tanulmány szerzője a gazdasági növekedéssel lanyguló elvándorlást, erősödő szakmunkás bevándorlást remélt. A 2009-es adatok viszont nagyobb valószínűséggel mutatnak egy olyan jövőbe, amelyben az első változat lép életbe.

Hárs Ágnes eredményeit Lőcsei Hajnalka (2009) tanulmányával összevetve megállapítható, hogy a gazdasági válság következtében fokozódó munkaerő-piaci feszültségektől némileg „védettebbek” a hátrányosabb helyzetű térségek, köztük a dél-alföldi régió is. A magyarázatban feltárul a paradoxon, amelynek lényege az, hogy relatíve azért nem romlik annyival a helyzet ezekben a térségekben, mert eddig sem volt jó. Konklúzióként levont megállapítása elfogadható: „Magyarországon a gazdasági válság érdekes módon épp a területfejlesztés egyik fontos célja, a területi kiegyenlítődés irányába hat. Azonban ez sajnos a fejlettebb térségek lefelé nivellálódásának, és nem az elmaradottabbak felzárkózásának köszönheti. Egyedül a főváros – vidék viszonylatban várható az eddig is folyamatosan növekvő különbségek további éleződése.”

Következtetés

A migráns kapcsolatháló (mint potenciális kapcsolati tőke) és a rajtuk keresztül áramló információ és segítség (mint mobilizált kapcsolati tőke) a migráció kumulatív okságának az alapját jelentik. Kevés olyan esetről számolnak be a különböző tanulmányok ahol a pusztán gazdasági, anyagi dimenziók mentén ne szerepelt volna valamely egyéb, általában érzelmi kötődésen alapuló motivációs ok.

Magyarországon belül a Dél-Alföldi régióban (kiemelten a régióközpontban, Szegeden) túlnyomórészt a szerb bevándorlók vannak többségben, többek között a határ közelsége miatt. A régió keleti részeiben a román határ menti részekben a várt tömeges bevándorlási hullám elmaradt. Románia Európai Unió csatlakozása után a román lakosság mobil része nem „állt meg” Magyarországon, hanem tovább vándorolt vagy az ország gazdaságilag fejlettebb részei felé, vagy egyéb EU-s országokba.

Az ázsiaiak főként magánvállalkozókként helyezkednek el, többnyire vendéglátó-ipari tevékenységet végeznek, illetve kereskedelmi tevékenységet folytatnak. Számukra a nyelvi nehézségek is több konfliktushoz vezetnek, illetve a magyar alkalmazottak felvételével igyekeznek áthidalni ezt a kulturális különbséget. Bár a bevándorlás gazdaságra gyakorolt hatása inkább pozitívnak mondható, a magyar lakosság jelentős része idegenellenes a tanulmányok szerint. Ez több okból adódhat, jelentős szerepet játszik itt a rendszerváltás után bekövetkezett privatizációs hullámban a külföldi tőkének jelentős felhasználása.

Magyarországra bevándorló munkavállalók – empirikus eredmények

Mintavétel

A mintavétel során az ún. célzatos/céltudatos mintavételi eljárást alkalmaztuk. Tudatosan törekedtünk a *maximális variáció* elérésére. Elemeztük a potenciális célcsoportok differenciáltságát, kiterjedtségét. Hangsúlyt fektettünk arra, hogy a lehetséges összes kategória reprezentánsaival interjút tudjuk készíteni (Patton 1989).

A mintaválasztás során egyaránt törekedtünk a tipikus és a speciális eseteket feltárására – megőrizve természetesen a tipikus esetek dominanciáját.

A mintavétel során *hólabda módszert* is alkalmaztunk, ám tudatosan figyeltünk arra, hogy a heterogén legyen a válaszadói kör. Ezért a hólabdát legfeljebb három kapcsolatig gördítettük, majd új kiindulási személyt kerestünk.

A kapcsolatfelvétel szakaszában figyelmet fordítottunk arra, hogy harmadik fél csak az elérésben közreműködjön, a kapcsolatfelvételt azonban már lehetőség szerint az interjúkészítő végezze.

Interjúvázlat

Az egyéni interjúkat az Irving Seidman által kidolgozott *fenomenológiai megközelítésű mélyinterjú* módszertanával készítettük, mely a kikérdezéses élettörténet-kutatás és a fókuszált mélyinterjú kombinációja (2002). Seidman eredeti metodikájától eltérve azonban nem három interjú során, hanem egy beszélgetés alkalmával kérdeztük le az interjúalanyainkat. A Seidman által kidolgozott, alapvetően három fázisra épülő struktúrát azonban megtartottuk.

Az interjú során jellemzően nyílt, kifejtő válaszokat igénylő kérdéseket tettek fel a kérdezők. A beszélgetések alapvető célja az volt, hogy a vizsgált téma keretében a résztvevők rekonstruálják a tapasztalataikat.

A fenomenológiai megközelítésű mélyinterjút három fázisra lehet osztani.

A (1) *fókuszált élettörténet* fázisában a kérdező – a téma kapcsán – az interjúalany gyerekkorától kezdve eljutni a jelenig. A (2) *jelenlegi élettapasztalatok* megbeszélése során az adatközlő részletesen elmeséli a konkrét élményeit a kutatott témában. A (3) *reflexió* fázisában az értelmezés, a különböző élethelyzetekre történő reflektálás a hangsúlyos, az interjúalanyok kommentálják a korábban elmesélt élményeiket, illetve kifejtik a kutatási témával kapcsolatos véleményüket.

Az adatgenerálási szakaszt megelőzte az interjúvázlatok elkészítése. Az interjúvázlatok véglegesítését brainstorming, csapatmunka és aprólékos elemzés, egyeztetés előzte meg. A próbainterjút követően még egyszer felülvizsgáltuk az interjúvázlatok szerkezetét. Minden lehetséges, jól elkülöníthető célcsoport szempontjából átgondoltuk az interjúvázlatot, és szükség esetén átszerkesztettünk, módosítottuk azt.¹⁰ Az alábbi célcsoportok tagjaival készítettünk interjút:

- legálisan Magyarországon munkavállaló harmadik országbeli állampolgár
- legálisan Magyarországon munkavállaló harmadik országbeli állampolgár
- legálisan Magyarországon munkavállaló harmadik országbeli állampolgárt foglalkoztató

Kérdezők felkészítése

Az egyéni interjúk kérdezői rutinos interjúkészítők voltak. Az interjúvázlatot csoportmunkában, a kutatás vezetőjével közösen értelmezték. Megbeszéltük az interjúvázlat logikáját, az egyes témakörök tartalmát, illetve hogy milyen esetekben és mekkora mértékben térhetnek el a vázlatról.

Az interjúvázlatok hangsúlyozottan csak az interjúkészítők felkészítésére szolgáltak. Az interjúk elkészítése során legfeljebb segédanyagként használhatták a vázlatot a kérdezők, a sematikus felolvasását határozottan tiltottuk.

Az interjúk készítőit a csoportmunka során megpróbáltuk a lehető legjobban felkészíteni a nyelvi akadályok kezelésre, az idegen nyelvű interjú készítés sajátosságaira.

Az interjút az interjúalany által meghatározott helyszínen, általában az adatközlő munkahelyén bonyolítottuk le. Néhány optimális esetben a Dél-Alföldi Társadalomtudományi Kutatási Egyesület irodájában készültek el az interjúk.

Interjútechnika, rögzítés

Az egyéni interjút és a fókuszcsoportokat egyaránt 90 perces időtartamúra terveztük. Általában – a jól sikerült interjúvázlatnak és a felkészült kérdezőknek köszönhetően – sikerült is megközelítőleg tartani ezt az optimálisnak ítélt intervallumot, bár természetesen előfordult néhány esetben a rövidebb időtartamú interjúszituáció.

¹⁰ Az interjúvázlatokat a Függelékben melléeltük.

A kérdezéstechnikával kapcsolatban felhívtuk az interjúkészítők figyelmét az aktív odafigyelésre, az interjúalany által elmondottak interaktív követésére, nyílt kérdések használatára, a sugalmazás kerülésére és számos további módszertani szabály betartására.

Az egyéni interjúk rögzítése részben kazettás, részben digitális diktafon segítségével történt. Vizuális rögzítést nem alkalmaztunk.

Néhány kivételtől eltekintve az interjúk leírását a kérdező végezte el. A munkatársainktól teljes körű, szó szerint leírást kértünk. Felhívtuk arra a figyelmüket, hogy a releváns nonverbális kommunikációt is foglalják bele az interjú-átiratba. Az átírás minőségét véletlenszerűen ellenőriztük.

Az interjúk átirateit kódszámokkal láttuk el, mely alapján - az anonimitás normáját betartva – azonosíthatóak az interjúk.

Az interjúkhoz egy adattáblát is kellett mellékelniük a kérdezőknek, melyből – a kódszám alapján – megismerhettük az adott interjú legfontosabb paramétereit. Az adattábla az alábbi információkat tartalmazza:

- Az interjú készítője
- Az interjú elkészítésének időpontja
- Az interjú időtartama
- Az interjú készítésének helyszíne, interjúszituáció
- Az interjúalany életkora
- Az interjúalany neme
- Az interjúalany családi állapota
- Az interjúalany iskolai végzettsége
- Az interjúalany foglalkozása, beosztása
- Az interjúalany munkahelye
- Az interjúalany munkahelyének típusa
- Az interjú kulcsszavai

Az interjú készítőitől egy rövid, 1-2 oldalas rezümét is kértünk, melyben összefoglalták az interjúval kapcsolatos élményeiket, a beszélgetőpartnereikkel kapcsolatos benyomásaikat, és az interjú legfontosabb eredményeit. Ezen kívül a releváns esetekben egy rövid biográfiát is csatoltak az interjúhoz, melyben az interjúalany legfontosabb életfordulóit foglalták össze.

Fókuszcsoporthok

Az egyéni interjúk interjúvázlataira alapozva készültek el a fókuszcsoporthos beszélgetések vezérfonalai. A fókuszcsoporthok összeállításánál természetesen a hatékony kommunikáció biztosítása volt az elsődleges szempont, így nyelvi szempontból homogén csoportokat szerveztünk. Heterogén csoportok összeállítására törekedtünk viszont a Magyarországon eltöltött idő, illetve az iskolai végzettség tekintetében.

A kiemelten nehéz interjúszituáció kezelése érdekében nemcsak egy moderátor vett részt a fókuszcsoporthok vezetésében, hanem egy megfigyelő szerepben lévő kutató is jelen volt a beszélgetéseken.

Elemzés, közzététel

A nyersinterjúkat szemelvényekre bontva elemeztük. A szemelvények kialakítása során fokozottan ügyeltünk arra, hogy ez a munkafolyamat induktív logikával történjen – tehát ne előzetes hipotéziseinknek megfelelően szelektáljunk, hanem a szövegből adódóan alakuljanak ki az egyes kategóriák.

A szemelvényekben az eredetileg említett oktatási intézmények, vállalatok, települések neveit nem szerepeltettük, hiszen védeni szeretnénk az interjúalanyaink személyiségi jogait – ígéretet tettünk számukra a titkosság etikai normájának betartására.

A szemelvényeken az eredeti interjúátíráshoz képest nem hajtottunk végre változtatást, legfeljebb az írásjeleket módosítottuk. Ezért jellemző az idézetekre a verbális szöveg strukturátlansága, pongyolasága. A szemelvények egyes szövegrészeinek a kihagyását jelöltük /.../ a szövegben.

Magyarország, mint cél-ország

A Dél-Alföldi Régióban jelentős számú szerb, montenegrói állampolgárságú munkavállaló él. Ennek természetesen a határ közelsége az egyik legfontosabb aspektusa. Többségük jó ismerője a magyar nyelvnek, kultúránk nem idegen számukra, s mint Európai Unió tagállam, jobb egzisztenciális lehetőségeket remél a migráns Magyarországtól.

„Jobbak a lehetőségek. Beszélem a nyelvet és közel vagyok az idős édesapámhoz, bármi történik hamar haza tudok menni.” /MV02

A Magyarországon munkát vállaló harmadik országbeli állampolgárok jelentőshányada felsőfokú tanulmányait, esetleg már kisebb hányada az itt tanulóknak középfokú tanulmányait is az országunkban folytatta. Az államközi ösztöndíjak, és az alacsonyabb összegű tandíjak a nyugat-európai viszonylathoz képest sok diákot vonzanak Magyarországra

„A professzorom szerint ha külföldön folytatom tovább tanulmányaimat, nagyobb lesz az érdeklődésem a tudomány iránt. Magyarországon különleges biológiai kutatóközpontok vannak, és talán ez egy jó kiindulási pont, nagyon jó a tudományos kultúra. /.../MV31

Tulajdonképpen a világban elismert, és nagyon kedves tudósok vannak itt, ez egy a központi kutatóintézetek közül Magyarországon. Egy dolog például, amit kedvelek benne az a multinacionális közeg. Minden évben érkeznek külföldiek különböző országokból, a gyakornoki programra legalább tizenketten érkeznek. Igazán meg vagyok elégedve a munkám tudományos részével. Úgy gondolom ez egy jó pont volt, hogy ide jöjjenek.”MV31

Oktatási integráció

Az interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetések során az oktatás és a társadalmi, illetve munkaerőpiaci beilleszkedés viszonyrendszeréről is kérdeztük adatközlőinket. A megkérdezettek többféle szerepben is érintettek lehettek:

- szülőként, gyermeküket a közoktatásban vagy a felsőoktatásban taníttatva,
- felsőoktatási hallgatóként,
- felnőttképzési szereplőként,
- magyart, mint idegen nyelvet tanuló szereplőként,
- az oktatási rendszerben dolgozó szereplőként.

A magyar közoktatási rendszerben migráns háttérű tanulónak minősül az a nem magyar ajkú külföldi állampolgár, akinek felvételéről a nevelési, oktatási intézmény vezetője a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. Törvény 110. § 1-4 pontjában foglalt rendelkezések alapján döntött.

Bár a jogszabály egyértelműen meghatározza, hogy a szükséges feltételek megléte esetén a nem magyar állampolgárok magyarországi tanulmányai és a külföldön megkezdett tanulmányok magyarországi folytatása a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel szerint valósítható meg, az adatközlők válaszaiból kitűnik, hogy a Magyarországon élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi-gazdasági integrációját az oktatási integráció nehézségei is megnehezítik.

Kommunikációs nehézségekről elsősorban a nem magyar anyanyelvű válaszadók számoltak be. Természetesen a legnyilvánvalóbb és legmélyebb konfliktusok akkor alakultak ki, ha a migráns személy egyáltalán, vagy csak nagyon alacsony szinten beszélt a magyar nyelvet, de kultúraközi eltéréseken alapuló kommunikációs problémákról, félreértésekről a nyelvet jól beszélő adatközlők is számoltak. A társadalmi beilleszkedés iránt motivált, nem magyar anyanyelvű válaszadók a magyar, mint idegen nyelv tanulásának nehézségeiről (professzionális nyelvkönyvek, metodológia) tettek említést.

„Angolul jobb, tudom követni a leggyakoribb dolgokat, de a laborban, nem beszélhetek angolul, magyarul kell beszélnünk. Ez sokban segített az elején a magyar nyelv tanulásában, tanítottak, lassan beszéltek, jobb volt, mint a könyvek, szerencsére a török emberek jobbak a magyarban, az ű, ő betűk miatt stb. Ez sokat segített a nyelvtanfolyamon.” MV31

„A magyar nyelv az elején, természetesen olyan könyvekből tanultunk, hogy csak magyarul, tehát minden magyarul ment, minden magyar az első pillanattól kezdve, és a kiejtés, az nehéz volt.” MV36

„Hát, igen a nyelvi probléma ő, általában egy ilyen reál beállítottságú vagyok igen, de nem tudtam elmenni, mondjuk közhírré, vagy úgy még gondolkodtam, hogy jog van, de oda se tudtam elmenni értem. Itt a nyelvi problémák kiütköztek, ezért olyan ő, szakmát kellett választani, ahol nincs nyelvprobléma, ezért az orosz szakot választottam, utána meg 1 év csúszással, az ukrán szakot is felvettem.” MV44

A származási és befogadó ország tantárgyi rendszere és követelményei közötti különbség viszont már az adatközlők körében nagy számban megtalálható szerb állampolgárságú, magyar nemzetiségű válaszadókat is érintette. A magyar oktatási rendszer bármely szintjén csatlakoztak be az adatközlők, vagy családtagjaik, az ismeretanyagban, követelményrendszerben jelentkező eltérések felismerése, áttekintése és a hiányosságok elsajátítása komoly problémát okozott a számukra. Többen beszámoltak arról is, hogy a pedagógusok nem voltak kellő mértékben empátikusak ezen problémájukkal kapcsolatban. Elmondásuk szerint a problémára érzékeny pedagógusoknak is jelentős feladatot jelenthetett a tanulók hozott tudásának felmérése, az osztályszint szerinti kompatibilitás meghatározása.

„Hát úgy van, hogy Pesten van ilyen Nemzetközi Előkészítő Intézet, ott egy évig tanultunk magyar nyelvet, meg ilyen, ilyen felvételi anyagokat, biofizikát, kémiát, biológiát, ahogy itt kell tudni, s akkor utána van, aki Pesten marad, van, aki Szeged, Pécs, Debrecen és akkor én Pécsre kerültem.” MV36

„És hát ott végeztem az általános iskolát, ami nálunk úgy van, hogy nem 8 osztály, hanem 9 osztály. És akkor 9. osztály után van egy érettségi és az érettségi után el lehet dönteni, hogy marad-e az illető a 10., 11. osztályba, vagy sem. És akkor a 10., 11. osztályt, hogyha elvégzi, akkor az már gimnázium, igen, az már gimnáziumi szint. Igen. Csak azért gondolkodtam el, mert nálunk mondjuk a 9. osztályban már olyanokat tanultunk, mint mondjuk itt Magyarországon a gimnáziumban. Na, mindegy, és akkor a 9. osztályt, azt elvégeztem, ott leérettségiztem, és utána jöttem ide Magyarországra” MV44

A magyar oktatási rendszerre általánosságban is jellemző a multikulturális/interkulturális szemlélet hiánya, illetve a komprehenzív pedagógiai szemlélethez szükségszerűen kapcsolódó innovatív pedagógiai módszerek széles körű elterjedése. Az adatközlők elmondása alapján közvetett módon azonosítható, hogy a harmadik országból érkező tanulók egyéni fejlesztése sok esetben a pedagógiai eszköztár hiányosságai miatt sem működhett.

Gyakran és sokféle kontextusban számoltak be az adatközlők az iskola stakeholdereinek tagjainál tapasztalható előítéletes megnyilvánulásokról, diszkriminatív cselekedetokről. Legtöbb esetben a többi szülő, illetve a magyar állampolgárságú tanulótárs kirekesztő megnyilvánulását idézte fel az interjúalany. Ennél a témakörnél a fókuszcsoportos beszélgetések során több esetben polémia alakult ki az adatközlők között: egy részük azzal vádolta beszélgetőtársaikat, hogy „túlérzékenyen reagált” egyes szituációk során.

Az említett problémák fokozottan jelentkeznek az alacsonyabb végzettségű válaszadóknál, illetve a beilleszkedési folyamat elején járó, Magyarországon viszonylag rövid ideje tartózkodó válaszadók körében. Ezen kijelentést árnyalja, hogy a hosszabb ideje Magyarországon élő adatközlők ugyan általában kevesebb mindennapi konfliktussal találkoznak, ám mély sérelemként vetették fel többen, hogy előrehaladott integrációjuk ellenére is rendszeresen xenofób megnyilvánulásokkal szembesülnek.

„Sok éve lakok itt, és még mindig mondják, az „orosz”, érted?!, pedig nem orosz én, én vagyok ukrán Kijevből, ezt van, hogy ... akarják, hogy sértődjek, mondják ezért.” MV40

Utóbb említett csoporttól gyökeresen eltérő stratégiát felvállaló interjúalanyok is részt vettek a kutatásban: tudatosan elvetik a társadalmi integrációt. Gyermeküket nem járatják magyar tannyelvű iskolába, maguk sem szeretnék magas szinten megtanulni magyar, nem keresik az interkulturális kapcsolatokat, befelé forduló diaszpórát preferálnak. Ezt a stratégiát vagy viszonylag rövid magyarországi tartózkodásra számító migránsok, vagy családi vállalkozás keretében egzisztenciát teremtő személyek követik.

„Hozzánk azért íratják be a szülők gyermekeiket, aki csupán néhány évet töltenek Magyarországon, mert a folyamatos költözések miatt a gyerekeknek az angol nyelvű oktatás elengedhetetlen kompetenciákat ad.” MA11

A felsőoktatásban közvetlenül vagy közvetetten érintett harmadik országbeli állampolgárok a közoktatásban tapasztalható integrációs nehézségekről mind mennyiségi, mind minőségi szempontból kisebb mértékben számoltak be, ám további elemként megemlítették a bolognai folyamat filozófiájával összhangban álló tapasztalataikat: szükség lenne a felsőfokú képzések átjárhatóságának egyszerűsítésére, a kreditek, szakok kompatibilitásának egyszerűsítésére.

„Nem fogadták el a diplomáimat, ahogy kellett volna. Tehát nem is néznek utána. Ez, tehát ez annyira.... hivatalos szinten, nem korrekt.” MV13

Munkaerőpiaci integrációs helyzetük megítélése

A célcsoport tagjaival készített interjúkból valamint fókuszcsoportos beszélgetésekből kiderült, a harmadik országbeli állampolgárok úgy vélik, a Magyarországon a szükséges papírok – korántsem egyszerű beszerzését követően – a magyar állampolgárokhoz hasonló esélyekkel rendelkeznek a munkaerőpiacon. Sőt, a kvalifikált, több nyelvet beszélő munkaerő gyakran előnyként éli meg a nem-magyar nemzetiségét.

A kutatásban résztvevők úgy vélik, hogy a Magyarországon szerzet szakképesítésük, diplomájuk egyenlő esélyeket jelent számunkra a munkaerőpiaci integrációban. Esetleges állampolgársági hátrányukat nyelvtudásuk kompenzálhatja, valamint itt szerzet diplomájuk miatt elég ismerettel rendelkeznek az álláskereséshez. A leginkább azok gondolják ezt így, akik már középiskolai tanulmányukat is Magyarországon végezték. Többen helyezkedtek el vegyes vállalatoknál, amelyek külön az adott ország hivatalos nyelvének ismeretét és az angol nyelv tudását várják el. A munkavállalók gyakran nem csak kétnyelvűek, hanem természetesnek tekintik az angol nyelv ismeretét is

„Én már középiskolába is itt jártam, két anyanyelvű vagyok, mert vegyes családban nevelkedtem, beszélek szerbül és magyarul, gimiben angolul és spanyolul tanultam bár a spanyolt nem használom, már nem beszélem, de angolból felsőfokúm van.” MV04

„Nem tudom, én nem éreztem hátrányát annak, hogy nem vagyok magyar állampolgár, de lehet, hogy csak azért mert multikhoz jelentkeztem kizárólag.” MV01

„Az állás amit most csinálók native language beszélőknek szólt. Az orosz anyanyelvem, az angolt használom, ami óta külföldön tanulok.” MV26

A magyarországi viszonyokkal elégedettek azon adatközlők is, akik alaptőkével érkeztek Magyarországon, így lehetőségük nyílt vállalkozást indítani. Vállalkozásuk során általában kihasználják a származási- és a célországban felhalmozott társadalmi tőkéjüket, illetve az ott szerzet kompetenciákat, helyismeretüket - felismerve például a piaci réseket.

„Nekem volt egyszerűbb megcsinálni céget, mint munkavállalási engedélyre várni. /.../ Hivatalosan nem dolgozhattam először, mert kellett még sok papír ezért vettem föl magyar alkalmazott ez lehet.” MV47

Család, iskola szerepe, jövedelmi helyzet

Az elemzett interjúk alapján azt mondhatjuk, hogy a Magyarországra érkező bevándorlók esetében fontos szerepe van a családi háttérnek és a jövedelmi helyzetnek is. Gyakran jó anyagi helyzetben lévő családokból származnak azok, akik elhagyták szülőhazájukat, hiszen - ahogyan az egyik interjúalany is mondja - ha nem lett volna pénzük, nem tudott volna külföldre menni, és letelepedni.

„Hát ukrán viszonylatokban, tehát mi mindig ilyen jómódú családnak számítottunk, de másképp nem is lehetett volna kivitelezni mondjuk azt, hogy én idejövök Magyarországra tanulni. Természetesen nehezen kellett megdolgozni azért a pénzért Ukrajnában, mind a két szülőmnek.” MV44

Ugyanakkor a bevándorlók között vannak olyanok, akiknek a családja mind otthon él, csak ő egyedül hagyta el az országát, és előfordul olyan eset is, ahol a család más tagjai, közeli vagy távoli rokonok közül is többen választották azt, hogy elhagyják otthonukat.

Az iskolai végzettségnek a bevándorlók esetében is fontos szerepe van, hiszen az itteni elhelyezkedésüket megkönnyíti, ha magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az iskolázottságnál is fontosabb azonban a nyelvismeret. A magyar nyelv ismerete nélkül az elhelyezkedés csak magasabb értelmiségi munkakörökben lehetséges, hiszen nagyobb általánosságban elmondható, hogy csak ezeken a szinteken lehetséges a közvetítő nyelven folytatott kommunikáció. A lekérdezettek válaszai is ezt tükrözik, hiszen többnyire, néhány évnyi itt tartózkodás után megtanulták a nyelvet. Angol nyelven kommunikálni tudók még így is előnyt élveznek azokhoz képest, akik valamely Európai Unió kívüli országból érkeztek hazánkba, és csak saját anyanyelvüket beszélik.

A formális oktatáson kívül a család szerepe, a családi nevelés meghatározó motívum a kivándorlás tekintetében. Azok közül, akik családjukban találkoztak hasonlóval, nagyobb valószínűséggel mutatnak nagyobb hajlandóságot a költözésre.

„Általában a rokonságban, hát nem közeli, hanem távoli rokonok között elég sokan voltak külföldön, meg vissza is jöttek, meg most is mentek ki külföldre. De, de ezek hát, változnak folyamatosan.”MV36

„Bevándorolnak mert, ez a, ez az egyetlen megélhetésük maradt. Nem akarnak ott maradni, nem akarnak szolgák lenni, de nagyon sokan ott maradnak, mert nem tudnak mást csinálni, de jönnek a vidékről is tanulni, egy-egy gyerek, diák ugye, az is van.”MV36

„Igen, ott élnek, mindenki ott él, tehát jóformán én egyedül szakadtam ki, tehát, vagyis hát, úgyhogy a rokonság, az valaki Szibériába, valaki Kijev környékén, tehát így szétszórtan vagyunk.”MV40

Munkatapasztalat, jogi fogalmak

A következő interjúból az derül ki, hogy a papírmunka, segítség nélkül sok problémát okoz azok számára, akik Magyarországon kívánnak letelepedni. Azoknak volt csupán könnyebb elintézni ezeket a formalitásokat, akik szervezett segítséget kaptak – mint például tudományos kutatók, doktori tanulmányokat folytató adatközlők.

„A papírok sok volt, igen. Sok munka, mikor csináltam tartózkodási engedély, akkor sok. És segítség az ügyvéd, hogy vagy jobb tudják, mit kell, hogy kell. Hogy mindig pénz volt. Elég sok. Nem akarom hülyeség mondani, de... De végül is, mikor volt Bt., akkor volt lové is. /.../ És benne van tartózkodási engedély, akkor mi hivatalos itt vagyok Magyarországon, de dolgozni nem szabad. S azért muszáj volt magyar alkalmazókat. Letelepedési engedély kaptam, akkor utána dolgoztam, mikor vettem ház 2003-as itt Hajóson. Akkor dolgoztam itt. Szárítóba benne, most már az is megszűnt. Utána napszámos, olyan-olyan jártam. /.../ Városi, az könnyebb munkahely találni, de falu nem nagyon.”MV40

Az interjúalanyok között találkoztunk egy olyan esettel, amikor a jogszabályok éppen változóban voltak, így a „rég” folyamat bürokratikus feladatait kezdte teljesíteni, melyek az európai uniós csatlakozással érvényüket veszítették. Ettől a szélsőséges esettől eltekintve a többség a letelepedési engedélyt könnyen hozzáférhetőnek találja.

„Csak egyetlenegy probléma volt, hogy ő, hogy mondjuk EU tagság előtt voltak a más, szóval jogszabályok. És akkor mit tudom én, átnéztem a jogszabályokat. És akkor megnéztem, hogy. Á, akkor beadtam a letelepedési kérelmet. Hát nem tartózkodásit, mert akkor ez 5 évre szól, nem kell minden évbe majdnem. És akkor EU, EU után megváltoznak a jogszabályok, akkor, megcsináltam mindent hozzá. Minden papírt, meg mindent. És ugye, be akartam adni és a ügyintéző nem akarta átvenni. Papírjaimat. Azt, azt mondta, hogy ez, ez nem, ez nem vonatkozik, ez, ez már ilyen-olyan jogszabályban megváltozott. /.../ És akkor hát, elnézést, mert mikor én itt voltam információnál, akkor információnál azt mondta, hogy még beadhatom. Ez így februárban volt asszem. /.../ És akkor azt mondta, hogy ön ..., akkor ilyenkor tehet ám panaszt, mert én azért én költöttem sok pénzt erre. Ilyen fordításokra, meg minden. Tehetek panaszt a Pesten a Bevándorlási Hivatalnak bementem a micsoda, igazgatójának én, Dr. ..., egy női név volt. Írtam egy panaszlevelet. Megválaszolt májusban. És azt mondta, hogy jaj, hogy későn érkezett a panasz, stb, stb, de sajnos most nem tudunk segíteni, már, már EU jogszabályok érvényesek.”MV32

Részben mivel az állampolgárság megszerzése több éven keresztül elhúzódhat, többen választják az itt letelepedők közül a tartózkodási engedély kiváltását, annak egyszerűbb beszerezhetősége miatt.

Bár a letelepedéshez szükséges engedélyek megszerzése legtöbb esetben a bevándorlók számára rengeteg időt és utánajárást igényelnek, az anyagi vonatkozásokat meg sem említve, a többség bizonyos szempontból, főként a munkahellyel rendelkezők védelme miatt, egyetért az óvatossággal. A korábban is tapasztalható óvatosság mind a kibocsátó, mind a befogadó országok tekintetében a jelentős munkanélküliségből adódnak. Ez a helyzet a szerb részről ellentmondásokba ütközik, hiszen ha munkavállaló kaphat csak vízumot, így a gazdasági, munkacélú migráció majdnem lehetetlen, csak a magasabb munkastátusz pozíciót betölteni vágyóknak lesz lehetősége más országban munkát vállalni.

„Szerbiának ugye vízum kötelessége van. Az azt jelenti, hogy hogyha beszeretne lépni Magyarországra akkor vízum kell neki kérni Magyarországtól hogy bejöhessen. /.../ Aki akar az úgyis átjön aki meg nem, az otthon marad nincs ettől mit tartani. Mert nem fog tömegesen most átvonulni a Vajdaság. /.../ Tehát aki utánajár, meg minden, az megkapja. Nincs ilyen veszély hogy esetleg valaki nem kapná meg. /.../ Elutasítás ok lehet a munkanélküliség például. Tehát hogyha nincs munkája Jugoszláviában. Meg hát az erkölcsi bizonyítvány, hogyha nem teljesen tiszta”MV16

Reflexió kudarcok, pozitívumok, negatívumok

A külföldről Magyarországra bevándorlók többsége elégedett az itteni körülményekkel. Elégedetlenség általában a bizonytalanság miatt alakul ki, mely nem köthető egyetlen országhoz sem. A gazdasági válság hatására nemcsak Magyarországon kerültek többen bizonytalan élethelyzetbe, hanem egész Európa-szerte – s ezt a megkérdezett bevándorlók nagyobb része is egyetért.

A személyes motivációk természetesen sokfélék, de a döntés általában a túlélésre, jobb esetben az életminőség hosszú távú javítására irányul. A külföldi munkavállalás gyakran nem szuverén szabad döntés, hanem a szorító kényszer. A kutatás alapján a motivációk három jellemző típusáról beszélhetünk.

1. létfenntartás biztosítása (alapvető vagy kulturális igényekből adódó)
2. kalandvágy (kevésbé jellemző, mert „Magyarország nem egy nyugati álmvilág, inkább egy nagyfokú önfeláldozást igénylő túlélési lehetőség”)
3. hosszú távú tervek, egzisztencia, karrier megalapozása (konkrét célok, meghatározott időtartam).

Összegzés

A Biztos út a Magyar munkaerőpiacra!? című kutatás célja a Dél-Alföldi régióban élő, harmadik országból legálisan érkezettek és tartózkodók munkaerőpiaci helyzetének a felmérése volt, illetve a sikeres munkaerőpiaci integráció feltételeinek a feltárása. A kutatás keretében elvégeztük a releváns szakirodalmak feldolgozását, a jogszabályi környezet áttekintését illetve készítettünk egy empirikus kutatást a közvetlen célcsoport és alkalmazóik körében.

Kutatási projektünk a harmadik országok azon állampolgárainak munkaerőpiaci integrációját kívánta segíteni illetve vizsgálni, akik három hónapot meghaladó tartózkodási jogcímmel rendelkeztek, és jogszerűen tartózkodtak a Magyar Köztársaság területén.

Az Integrációs Alap személyi hatálya alá tartozó állampolgárok közül projektünk közvetlen célcsoportja a Dél-Alföldi Régióban tartózkodó harmadik országokból (különös tekintettel a Szerbia, Koszovó és Bosznia területéről) érkezettek, valamint az őket foglalkoztató, foglalkoztatni szándékozó cégek.

A kutatás hipotézisei a következők voltak:

- A gazdasági válság fokozottabban hat a harmadik országokból érkezettekre, alacsonyabb munkaerőpiaci integrációs fokuk miatt könnyebben elveszíthetik állásaikat.
- A gazdasági válság hatásai erősebben érintik a harmadik országokból érkezetteket, mivel nem részei nagy szolidaritási hálózatoknak, mint a hazai munkavállalók.
- A munkáltatók hamarabb válnak meg a harmadik országokból érkezett munkavállalóiktól, mint hazai társaiktól.
- A harmadik országokból érkezett munkavállalókkal kapcsolatos interkulturális ismeretek és tapasztalatok átadásának hatására a munkáltatók a harmadik országokból érkezettek munkahelyeit nagyobb eséllyel megőrizhetik.

A társadalmi tőke, mint alkalmazható elméleti keret a Magyarországon tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok munkaerőpiaci integrációjával kapcsolatban

A társadalmi tőke, mint erőforrás illetve összekötő kapocs nem csupán az egyének szintjén értelmezhető, illetve értelmezendő, hanem a közösségek, csoportok, networkök, azaz a társadalmi hálózatok különböző szintjein is. A társadalmi tőke magas szintje a közösségeken belül kooperációhoz vezet, és normák kialakulását eredményezi. Az így kialakult normákat különféle módokon nevezzük meg. Ezen normákra példa az úgy nevezett polgári erényeknek az egyének szintjén, illetve a közbizalomnak a társadalmi csoport szintjén történő kialakulása Európában és az Egyesült Államokban is. Egy erkölcsös, erényeken alapuló, bizalomra épülő társadalom esetében alapkövetelmény, hogy a tagjai is betartsák azokat az alapszabályokat, amelyeket a csoportjuk, illetve networkjük meghatározott, különben kizáródnak abból (Cox 1995; Putnam 2000). A társadalmi tőke közösség és közösségi norma képző dimenziója kiemelt fontosságú a harmadik országbeli személyek magyar munkaerőpiacra jutása szempontjából, illetve a kedvezőtlen külső körülmények kezelése kapcsán. Azok a külföldiek, akik be tudnak lépni a társadalmi közösségekbe, illetve megismerik és adoptálják az azok által elismert normákat nagyobb eséllyel jutnak lehetőségekhez a munka világának területén is.

A társadalmi tőke egyik legfontosabb eleme a bizalom dimenziója. A kölcsönös bizalom, azaz az emberek egymásba vetett bizalma minden fél számára előnyös lehet. A közbizalom egy normális társadalmi rend alapja kell, hogy legyen, nélküle nehezen képzelhető el a társadalmi élet. A gazdasági szervezetek és szereplők közötti bizalom pedig a globális világgazdaság működésének előfeltétele, a megléte pedig gazdasági növekedést eredményez. A társadalmi tőke szintjének esetleges csökkenése természetesen azonnal megmutatkozik mindhárom korábban említett bizalmi dimenzióban. Ha kiemeljük a gazdasági dimenziót, és arról szeretnénk egy fontos állítást tenni, Fukuyama írása (2007) alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi tőke szintjének csökkenése ebben a dimenzióban a legtöbb esetben konkrét és megfogható anyagi veszteségekhez vezet. A társadalmi tőke magas szintjének megléte tehát elengedhetetlen a Magyarországon élő harmadik országbeliek társadalmi és munkaerő-piaci integrációja szempontjából. A bizalmi hálózatokba belépni képes személyek gazdasági sikereket érhetnek el, míg a belépni képtelenek kizáródnak azokból.

Egy másik kulcsdimenzió az azonnali viszonzás reménye nélküli reciprocitás dimenziója. Ha reciprocitásról beszélünk, elsősorban a szimmetrikus reciprocitásra gondolhatunk. Magas szintű társadalmi tőke esetén a reciprocitás aktusa során a viszonzást nyújtó személy változhat, illetve a viszonzás ideje egy későbbi időpont lehet. Ahhoz, hogy munkát illetve állást szerezzenek, a harmadik országbeliek be kell, hogy kerüljenek ilyen jellegű reciprocitáson alapuló közösségekbe. A közösség lehet harmadik országbeliek által fenntartott, illetve a befogadó társadalom által fenntartott. Az első esetben nem olyan lényeges az interkulturális érintkezés a befogadó társadalommal, a másodikban azonban elkerülhetetlen.

A társadalmi tőke működésének alapvető feltétele a networkök kompaktsága, azaz a tagok összekapcsoltsága és egymás iránti szimpátián túlmutató elkötelezettsége. A laza, de kompakt hálózatok ígérik a legtöbb és leghasznosabb társadalmi tőkét tagjaik számára. Azonban a túl erős elkötelezettséggel járó, erősen összekapcsolt, erős kapcsolatokról álló hálózatok felemésztetik tagjaik energiáit. Ezen erős kapcsolatok ápolása sok időbe és sok ráfordításba kerül, és ezáltal hátrányba kerülhetnek az ilyen jellegű hálózatok tagjai a társadalmi életben. A társadalmi hálózat, melyben a társadalmi tőke termelődik, meg is határozza annak típusát. A harmadik országbeliek saját közösségei általában erős, személyes kapcsolatokon alapulnak. A befogadó társadalom közösségei között több a laza, kölcsönös előnyöket kínáló. A befogadó társadalmi közösségekbe való belépéshez azonban elengedhetetlen a nyelv és a kultúra legalább alacsony fokú ismerete, illetve a közösség interkulturális szempontú nyitottsága.

A társadalmi tőke magába foglalja a kapcsolatok, normák és értékek hálózatait a társadalmi cselekvők (egyének és szervezetek) között, ami hozzájárul a kölcsönös haszon megvalósításához. A különböző típusú társadalmi tőkét általában sikerül beazonosítani a különböző típusú hálózatok jellemzői, normái és kötelezettségei alapján, illetve azon a kapcsolatok alapján, amelyek ezek közt a hálózatok közt fejlődnek, és a bizalom alapján, ami ezekből a kapcsolatokból ered. A kötelezettségek és elvárások hatásos és társadalmilag támogatott normái, például azok, amelyek egy közös cél irányába való törekvésre bátorítanak, önmagukban is erőteljes szerkezetű társadalmi tőkét képviselnek (Coleman 1988). A különböző szociális szerkezetek különböző szociális tetteket követelnek, ezért lehetnek különböző formái a társadalmi tőkének (Coleman 1988). Bizalmat, normákat, elvárásokat és kötelezettségeket határoznak meg a társadalmi szerkezeteken belül az egyén vagy a csoportszükségletek faktora és a rendelkezésre álló erőforrások alapján, amelyek a szükségletek kielégítéséről gondoskodnak. Ezen érvek sorában a „konszenzus” kifejezés hangsúlyozza az ilyesfajta megállapodások fontosságát az elvárások között, amelyeket különböző emberek felé támasztanak. Ez a képletes „konszenzus” azonban nem vonatkozik a harmadik országbeliekre, akiknek külön egyezséget kell kötniük minden esetben. Hiányzik a társadalmi támogatás a heterogén közösségek mögül, az egyes külföldi személyeknek sokkal többet kell dolgozni a bizalomra méltóság bebizonyításán.

A családi élet, a fizetett munka és a közösségi élet minden formája az ember életének a része. Hogy sikeres egyensúlyi helyzetet teremtsünk az élet különböző részei között, fontos, hogy időt és más forrásokat rendeljünk mindegyik területhez. Az egyensúly ilyesfajta elvesztése, azaz ha az emberek döntéseik során egy területet előnyben részesítenek egy másikkal szemben, gyenge közösségi tetteket és bevonódást implikálnak, vagy más esetben egyáltalán semmilyen. A társadalmi kapcsolatok és az emberek közti viszonyok, tapasztalatok is részesei a közéleti és a magánéleti területek fejlődésének (Cox 1998), valamint a társadalmi tőke valamilyen formája megteremtését segítő eredményeknek. A harmadik országbeli állampolgárok esetében nem az egyensúly megbomlásáról, hanem annak hiányáról beszélhetünk. A teljesen új környezetbe belépett külföldiek meg kell, hogy teremtsék az amúgy társadalmi normákon alapuló egyensúlyt életükben. A felmerülő nehézségek azonban ezt korlátozhatják.

A társadalmi tőke több dimenziós fogalom, ezért nem könnyű vizsgálni, és nem is igazán lehet pontos definícióját adni. A harmadik országbeli személyek esetében különösen fontos azonban a pontos meghatározottság. Eva Cox (1995) elgondolása szerint fontos, hogy ne csak elérjünk egy bizonyos szintű társadalmi tőkét, hanem folyamatosan növelni is tudjuk annak mértékét. A társadalmi tőke megszerzését és növelését lehetővé kell tenni a harmadik országbeli állampolgároknak is, a sikeres munkaerőpiaci integrációjuk érdekében. Cox szerint a következő elemek a leglényegesebbek a társadalmi tőke szempontjából:

1. bizalom, önbizalom, interperszonális bizalom, bizalom a kormányban és az intézményekben;
2. reciprocitás;
3. tolerancia és különbözőség;
4. részvétel és együttműködés;
5. valahová tartozás;
6. vita és megkérdőjelezés;
7. saját és mások értékeinek erősítése, fokozása;
8. szociális adottságok, lehetőségek.

Kategóriánként vizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a társadalmi tőke megszerzése és sikeres növelése szempontjából a hazánkban élő harmadik országbeli állampolgárok nehezebb helyzetben vannak, mint a többséghez tartozó állampolgárok. Stone (2001) azt mondja, hogy a társadalmi hálózatok a társadalmi tőke strukturális elemét képezik. Ezekben a hálózatokban megtalálhatók a kölcsönösség és bizalom normái, amelyek mind a társadalmi tőke kulcsdimenziói. Ezeknek a hálózatoknak a külföldiekre való kiterjesztése lehet a kulcs a munkaerőpiaci integrációjuk elősegítéséhez.

Szolidaritás – reciprocitás azonnali viszonzás nélkül

A szolidaritás fogalma magába foglalja az Emile Durkheim (1893/1986) által mechanikus (tradicionális társadalmakra jellemző), illetve organikus (modern társadalomra jellemző) szolidaritásnak nevezett koncepciókat. Utasi Ágnes a társadalmi integráció jelenségét vizsgálja a szolidaritás-elméletek segítségével. A modernitás keretei között a társadalmi integráltságot tekinti ideális állapotnak. A szolidaritást kiemelkedően fontosnak gondolja a társadalmi integráció megteremtődése szempontjából. Olvasatában a társadalmi integráció két módon képződhet. Létrejöhet például értékek hasonlósága alapján, mely esetben a szükséges társadalmi kohéziót az érték hasonlóság teremti meg. Másik lehetséges képződési helye a hatalmi – gazdasági – munkamegosztási viszonyokból származó érdek – ebben az esetben a kohéziót az érdekegyezés szolgáltatja. Álláspontja szerint a társadalmi integráció a gyakorlatban a szolidaritás-akciókon keresztül működik. Két típusú motivációt feltételez a szolidaritás mögött, melyek közül az egyik érték, a másik érdek alapú, azonban a konkrét cselekedetek mögötti motivációk általában a kettő keveredéséből tevődnek össze. A modern társadalmakban is fontosnak gondolja a családi kapcsolatok szerepét a társadalmi integráció megteremtésében (Utasi 2002a, 2002b).

Véleményem szerint a társadalmi tőke elmélet kiemelt jelentőségű a társadalmi integráció, illetve a társadalmi hálózatok működésének magyarázata szempontjából a harmadik országbeli állampolgáros munkaerőpiaci integráltsága esetében.

Társadalmi hálózatok

A társadalmi hálózatok a társadalmi tőke keletkezési és egyúttal felhasználási helyei. A társadalmi hálózatok nélkül nem képződne társadalmi tőke. Stone (2001) szerint a társadalmi kapcsolat hálózatok a társadalmi tőke alapvető szerkezeti elemei, és a bizalom és a kölcsönösség normái jellemzik őket. A szociális hálózatok számos típusa létezik, s ezek méret, kapacitás, helyzet, struktúra és a magukban foglalt kapcsolatok természete szerint változhatnak. A hálózatok jellemzői hatnak az általuk megtermelt társadalmi tőke szintjére és típusaira (Stone–Hughes 2002.).

Stone (2001), valamint Stone és Hughes (2002) a társadalmi hálózatok használatát javasolják a társadalmi tőke mérésére, ahol az adott szociális hálózat normáit és jellemzőit is figyelembe kell venni. Ebben a megközelítésben a társadalmi hálózatok lehetnek informálisak (azok a hálózatok, amelyek családi, baráti és szomszédi kapcsolatokon alapulnak) és formálisak (azok a hálózatok, amelyek nem-csoport és csoportalapú kapcsolatokon, illetve önkéntes társaságokon és intézményeken alapulnak).

A harmadik országbeli hazánkban élők szempontjából jelentősebbek az informális hálózatok, ám néhány formális szervezet is segíti az integrációjukat. Fontos társadalmi érdek lenne az informális hálózatok formalizálása és kiterjesztése, a létező formális hálózatok megerősítésével együtt.

Család és barátok

Coleman (1988) azt mondja, hogy az egyének azért teremtenek társadalmi tőkét, mert azt hiszik, hogy a társadalmi csoportokkal és hálózatokkal megkönnyítik a kollektív cselekvést, és ezáltal maximalizálják egyéni potenciáljukat és lehetőségeiket. Ebben a kontextusban Coleman feltárja a társadalmi tőke szerepét mint forrást a gyerekek családon és közösségen belüli oktatásához és fejlesztéséhez. Vitatja, hogy a családon belül kifejlődött kapcsolatok alakítanák a család társadalmi tőkéjét. A háztartásban a szülők fizikai jelenléte, a gyermek szülőtől kapott figyelmének mennyisége és minősége, valamint a gyermek és a szülők közti kapcsolat erőssége fogja meghatározni a társadalmi tőke természetét családi szinten.

Stone és Hughes (2002) érvel amellett, hogy a társadalmi tőke egyik fontos megjelenési helye a családon belül kellene, hogy legyen. Stone (2001) leírja, hogy a gyerekek közti kapcsolat és a kapcsolatok különböző rendjei, amikor a szülők távol vannak a háztartástól, csak pótlólagos mérőeszköze lehet a családon belüli társadalmi tőkének. Ezt követve Weiss (1996) vitatja, hogy a családon belül létezhetnek különböző összekapcsoltságok, amelyek a személyek közötti társadalmi távolságot és az elérési utak számát határozzák meg. Ezek az összekapcsoltságok a szerkezettől (egyedül álló szülő vs. mindkét szülő), az erőttől (szoros vs. gyenge kapcsolat) és a családtagok polgári elkötelezettségétől függhetnek. Weiss nézőpontjából a családi kapcsolatok tradicionálisan segítik a bizalom nagyobb szintű fejlődését és a társadalmi tőke szélesebb körben való elterjesztését.

Azok a kapcsolatok, amelyek a családon belül jöttek létre és fejlődtek ki, meghatározó szerepet játszanak a mások iránti bizalom, a reciprocitás és az átváltás normáinak kialakulásában és ezért a társadalmi tőke növelésében is (vö. Utasi 2002b, 2008).

A családon belül alakulnak ki az első ún. „erős kötések” (Granovetter 1973), amelyek az egyén közvetlen kapcsolataival kötődnek, így a családtagokkal és barátokkal, fenntartásuk pedig sok energiát emészt fel. Az ilyen jellegű kapcsolatok fontosak és hasznosak, ám fenntartásuk költséges, míg a felszínebb kapcsolatok gyenge kötése nem igényelnek nagy energia-befektetést a fenntartásukhoz, és szintén hasznosak lehetnek tulajdonosaik számára. A társadalmi tőke elmélet felhasználásával elmondható, hogy a gyenge kötések akkor hozhatnak pozitív hatásokat birtokosaik számára, ha a társadalomban a bizalom szintje magas, és ezáltal a hálózatokon keresztül működő szolidaritás és reciprocitás nagymértékben kiterjeszthető, a veszteségtől való félelem érzése nélkül.

A család szerepe célcsoportunk estében kétrétű: amennyiben teljes család együtt költözik hazánkba, az általa termelt társadalmi tőke munkaerőpiaci integráció szempontjából nem feltétlenül jelentős, hacsak az érintett személyek nem a családi vállalkozásban dolgoznak. A hazánkban létrejött vegyes családok munkaerőpiaci integráció szempontjából jelentősebb lehet, amennyiben ahhoz hozzácsatolódik a családtagok kapcsolatrendszere is.

Önkéntes szervezetek

Az önkéntes szervezetekben való részvétel igen komoly szerepet játszik a társadalmi kapcsolatok alakulásában. Putnam (2000) az amerikai közösségi élet visszaesésének illusztrálására az önkéntes szervezeti szféra statisztikáit is felhasználta. Egy másik észak-amerikai szerző, Robert Bellah (1998) szerint az önkéntes szervezeti részvétel nem jog, hanem kötelesség a társadalom pozitív irányba történő fejlesztése érdekében. Az önkéntesség véleménye szerint része az amerikai életformának, és hozzájárul a társadalom egészségességéhez. Szerinte az önkéntes szervezeti részvételben komoly meghatározó a szocializáció, és kiemelkedő a vallás szerepe.

Eastis (1998) azt mondja, hogy az önkéntes szervezetek változatosak, ezért különböző jellemvonásokkal (úgy mint a tagok háttere, célok, képességek stb.) és különböző struktúrákkal bírnak, melyek mindegyike kihat szociális interakciójukra és a társadalmi tőke termelésükre.

Magyarországon az önkéntes szervezetekről elmondható, hogy a magánszemélyek által alapított egyesületek és alapítványok jelentős szerepet játszanak a társadalom életében. A rendszerváltás után a szervezetek számának növekedése nagymértékű volt, napjainkra azonban beállt évi 3–4 százalékos szintre. Az önkéntesség fogalma a magyar civil társadalom esetében is a társadalmi tőke elmélettel hozható kapcsolatba (Bartal 2005).

Az önkéntes szervezetek támogatása az Európai Unió számára is fontos cél. A közösség is felismerte az önkéntesség pozitív szerepét a társadalmi tőke és a területi kötődés erősödésében. Az önkéntes szervezetek összekapcsolt társadalmi hálózataival átszőtt Európa létrejötté fontos az európai integráció jövője szempontjából. Véleményem szerint bármilyen önkéntes társuláshoz való tartozás alapeleme a társadalmi tőke fejlődésének. Ez fokozottan igaz célcsoportunkra, akiknek társadalmi tőkéjük növelése és társadalmi integrációjuk erősítése kell a legfontosabb céljuk legyen, munkaerőpiaci integrációjuk elérése érdekében.

A társadalmi tőke negatív aspektusai

Ahogy arra már korábban rámutattunk, a társadalmi tőke nem egy-, hanem többdimenziós jelenség. Ezek közül néhány dimenzió vitathatatlanul növelheti a társadalmi egyenlőtlenséget. Portes (1998, 2. o.) úgy fogalmaz: „...[a társadalmi tőke] fogalma a társas hajlam pozitív következményeire fókuszál, miközben félreteresi a kevésbé vonzó velejárókat.” Amíg a kollektíván belüli normák és hálózatok erősíthetik a hasznos hozó tevékenységeket, addig korlátozzák is azokat, ezért káros hatásai lehetnek (Coleman 1988; Grootaert 1998; Portes 1998). A bizalmatlanság és az előítéletek következményeként a diszkrimináció és a szegregáció a merev és szigorú szociális kötelékből eredeztethetők, amelyek akadályozzák az integrációt, különösképp a vertikálisan strukturált közösségi hálózatokban. A normák és a szociális kapcsolatok (amelyek kooperációra jogosítják fel a tagokat, hogy hasznos hozzanak, illetve profitáljanak a tetteikkel) ugyanazok, amelyek kizárják a kívülállót ebből a haszonból (Portes 1998; Portes–Landolt 1996), erőltetik a potenciális produktív interakciókat, ezáltal komoly konfliktusokat okoznak (Grootaert–Van Bastealer 2002). A szervezett bűnözés és az utcai bandák esetében az erőszak és a bűnözői magatartás nagy értéket képvisel, és a bűnszervezetek, akik egymáshoz nagyon lojálisak, még jutalmaznak is – ez a társadalmi tőke perverz formája (Weiss 1996). A társadalmi tőke méltányosságot teremt, amikor egyetemes forrássá lesz, s nem csak néhány kizárólagos, privilegizált csoport vagyona (Grootaert 1998).

Néhány esetben a közösségre jellemző apátia lehet a normája egy szűk csoportnak vagy hálózatnak. Ez az apátia hozzájárulhat ahhoz, hogy csökkenjen a szolidaritás mértéke a közösség tagjai között, a viszonyokból pedig eltűnjön a reciprocitás és a tolerancia. Ekkor a társadalmi tőke egy dimenziója meggátolhatja egy vagy több másik dimenzió kialakulását (Weiss 1996). Ilyen jellegű hatásai lehetnek bizonyos szubkultúráknak, amelyek a „normális” társadalmi rendet tekintik elvetendőnek, és attól próbálnak eltérően viselkedni.

A társadalmi tőke árnyoldala tehát igen komoly jelenség. Nem mehetünk el szó nélkül a társadalmi tőke negatív aspektusai mellett: a társadalmi hálózatokban és folyamatokban részt venni kiemelt fontosságú. A társadalmi hálózatokból kirekesztődött emberek a fizikai lét peremén, hajléktalanként tengetik mindennapjaikat (Nagy 2004). Fokozottan veszélyeztetni ez a hazánkban tartózkodó harmadik országbeli külföldiek egy részét, akik nem tudnak részt venni a társadalmi életben, ezáltal nem tudnak társadalmi tőkéhez jutni és azt növelni. A kirekesztődés veszélye ezért esetükben fokozottan fennáll.

A hipotézisek értékelése az empirikus kutatás eredményeinek felhasználásával

Hipotézisünk első (1.) pontját, miszerint a gazdasági válság fokozottabban hat a harmadik országokból érkezettekre, akik alacsonyabb munkaerőpiaci integrációs fokuk miatt könnyebben elveszíthetik állásaikat részben igaznak találtuk. A kifejezetten kvalifikált, magas képzettségű emberek esetében a gazdasági válság által okozott munkaerőpiaci válság hatásai alig voltak érezhetőek. A magas képzettség, speciális tudás és munkahely birtokában lévőknek kevés a félínivalója. Az ő társadalmi tőke szintjük, amely meghatározza integráltságukat általában magasabb, mely tőkének egy része személyes, más része szakmai kapcsolatrendszerüknek köszönhető.

Szintén kevésbé hatott a gazdasági válság a saját családi vállalkozásban dolgozókra illetve a 10 évnél régebben hazánkban élőkre, akik magasabb fokú társadalmi integrációjuknak illetve zárt hálózatuknak köszönhetően képesek dacolni a válsággal.

A frissen hazánkban letelepedettek és az alacsonyabb végzettségűek esetében azonban hipotézisünk beigazolódott. Akik még kevésbé beszélik a nyelvet, illetve nem rendelkeznek kapcsolatokkal vagy megfelelő képzettséggel fokozottan vannak kitéve a gazdasági válság hatásainak. Állást szerezni ezekkel a paraméterekkel nagy mértékben megnehezedett, mint ahogy a meglévő állások megtartása is.

A hipotézis értelmezését egyrészt a munkavállalókkal illetve a munkáltatókkal készült interjúkra, illetve a fókuszcsoportos beszélgetésekre alapozzuk, amelyeknek a keretében egyértelműen kibontakozott a hazánkban tartózkodásbeli, végzettségbeli és családi vállalkozásban dolgozói törésvonal. Azért beszélhetünk törésvonalakról ezen tényezők esetében, mivel meglétük másik hipotézis elemeknél is beigazolódott. További törésvonalként a magyar illetve angol nyelvtudást említhetjük meg.

Hipotézisünk második (2.) részét, miszerint a gazdasági válság hatásai erősebben érintik a harmadik országokból érkezetteket, mivel nem részei nagy szolidaritási hálózatoknak, mint a hazai munkavállalók az első ponthoz hasonlóan szintén részben igaznak találtuk.

A korábban említett törésvonalak ebben az esetben is megállják a helyüket: akik régebb óta tartózkodnak hazánkban, nagyobb eséllyel a tagjai nagy szolidaritási hálózatoknak, amelyek védelmet nyújthatnak számukra a válság hatásaival szemben. A magasabb végzettségűek esetében is fennáll egyféle szolidaritási hálózatbeli védettség, amely egyfelől a munkatársak és a vezetők által alkotott hálózat, illetve a munkavégzés esetenként nemzetközi jellege miatt feltételezhető. A munkáltatók általában ragaszkodnak a magasan kvalifikált, tapasztalatokkal rendelkező külföldi munkavállalóhoz, akiknek a feladatát sok esetben nehéz lenne magyar kollégáknak delegálni. A saját családi vállalkozásokban dolgozók esetében a rokoni szálak és az erős kapcsolatok azok, amelyek szolidaritási kapcsolatokat jelentettek, és megóvták az érintetteket a válságtól. A nyelvtudás fontosságát ebben az esetben is megemlíthetjük, hiszen a határon túli magyar harmadik országbeli állampolgárok esetében a megfelelő nyelvtudás biztosította, hogy hozzáfértek az informális társadalmi hálózatokhoz amely által társadalmi tőkéhez juthattak. Az így megszerzett társadalmi tőke segítette őket a válság első részének átvészelésében.

Hipotézisünk harmadik (3.) részét, miszerint munkáltatók hamarabb válnak meg a harmadik országokból érkezett munkavállalóiktól, mint hazai társaiktól a már említett törésvonalak figyelembe vételével elvetettük. A magasan kvalifikált hazánkban élő külföldiek képesek megőrizni állásaikat. A régebb óta hazánkban élők nagyobb eséllyel tudják megőrizni munkájukat, mint a frissebben érkezettek. A munkáltatók egyértelműen kiemelték a speciális képzettség és tapasztalat fontosságát. A nagyobb társadalmi integrációs fokkal rendelkezők szintén nagyobb eséllyel tartják meg állásukat kapcsolati rendszerük miatt. A családi vállalkozások esetében ritkák az elbocsátások. A nyelvtudás szintén megnöveli a munkahely megőrzésének esélyét, melyet egybehangzóan állítanak a munkavállalók és munkáltatók.

Hipotézisünk negyedik (4.) részét, miszerint a harmadik országokból érkezett munkavállalókkal kapcsolatos interkulturális ismeretek és tapasztalatok átadásának hatására a munkáltatók a harmadik országokból érkezettek munkahelyeit nagyobb eséllyel megőrizhetik igaznak találtuk. Az interkulturális ismeretek hozzájárulnak a tolerancia elmélyüléséhez és az összetartozás érzésének és integráció folyamatának megkezdéséhez.

Összességében hipotéziseink vizsgálata azt a tényt támasztotta alá, hogy a legfontosabb, hogy segítenünk kell a hazánkba érkező külföldiek társadalmi tőkéhez jutását. A magasan kvalifikált és tapasztalattal rendelkező külföldiek kiinduló társadalmi tőke szintje magas. A régebben itt lévők és családi vállalkozásban dolgozók mindenképpen bizonyos fokú társadalmi tőkéhez juthatnak. A magyar (vagy esetleg angol) nyelven beszélők képesek részt venni a közösségi életben. Azonban a folyamatot nem szabad kontrollálatlanul hagyni, érdemes lenne bizonyos lépéseket tenni az oktatás és felnőttoktatás, illetve informális és formális közösségi élet területein a hazánkban élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja érdekében.

Irodalom

Bartal, Anna Mária (2005). Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Budapest, Századvég Kiadó

Bellah, R. (1998). Community Properly Understood: A Defense of 'Democratic Communitarism'. In A. Etzioni (szerk.), The Essential Communitarian Reader . Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Statisztikai kiadványfüzet (2004-2008.)forrás: <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>

Bradshaw, Y. – Wallace, M. (1991). Informing Generality and Explaining Uniqueness: The Place of Case Studies in Comparative Research. International Journal of Comparative Sociology, 32(1)

Brehm, J. – Rahn, W. (1997). „Individual level evidence for the causes and consequences of social capital.” American journal of political science

Coleman, J. S. (1988). „Social Capital in the Creation of Human Capital.” The American Journal of Sociology

Coleman, J. S. (1990). Foundations of Social Theory. Cambridge, MA.: Belknap Press of Harvard University Press.

Cox, E. (1995). A Truly Civil Society. Sydney, ABC Books.

Cox, E. (1998). Measuring Social Capital As Part of Progress and Well-Being. Measuring Progress. Is Life Getting Better? R. Eckersley. Collingwood, Victoria, CSIRO Publishing

Cox, E. (2007). „The Functional Value of Social Capital.” Australian Journal of Social Issues

Dr. Gábrity Molnár Irén: A szerbiai emigráció fél évszázada elhangzott: „Határtalan határok,, Jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő, 2008. október 26-27.

Durkheim, E. (1986). A társadalmi tények magyarázatához. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Eastis, C. M. (1998). „Organizational Diversity and the Production of Social Capital: One of These Groups Is Not Like the Other.” American Behavioral Scientist

Edwards, B. és Foley, M. W. (1998). Civil Society and Social Capital Beyond Putnam. American Behavioral Scientist,

Esser, Hartmut (2008) The two meanings of social capital. In: Castiglione, D. – Van Derh, J. W. (2008) The Handbook of social capital. Oxford, Oxford University Press.

Faragó, L. (2005). A Jövőalkotás Társadalom-Technikája. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Field, J. (2003). Social Capital. London and New York, Routledge.

Fuchs, E., L. Minnite, et al. (1998). Political Capital and Political Participation. New York, Columbia University. School of International and Public Affairs.

Fukuyama, F. (2007). Bizalom. Budapest, Európa.

Gödri Irén (2005): Nők és férfiak a migrációs folyamat különböző szakaszaiban. A magyarországi bevándorlás a nemek perspektívájából. In: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. 2005 Szerk: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium

Granovetter, M. S. (1973). „The Strength of Weak Ties.” American Journal of Sociology

Grootaert, C. – T. Van Bastelaer (2002). The Role of Social Capital in Development: An Empirical Assessment, Cambridge University Press.

Grootaert, C. (1998). Social Capital: The Missing Link? Unpublished Working Paper The World Bank.

Hajduk Annamária (2008): Esély vagy veszély? Bevándorlás Magyarországra A magyarok bevándorlással kapcsolatos attitűdjei c. fejezet. Demos Magyarország, 2008. november

Hárs Ágnes(2001): Népeségmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén In: Lukács Éva – Király Miklós szerk.: Migráció és Európai Unió. Budapest

Hárs Ágnes: Csatlakozás és csatlakozás a magyar munkaerőpiac és a migráció In.: Társadalmi Riport 2008

Heinz Frigyes: Kelet-Nyugati migráció a kibővített EU-ban In: Az elemző 2006/2 (4. szám)

Kiss Ferenc (2006): A külföldiek magyarországi foglalkoztatásának gyakorlatából. In: Humánpolitikai Szemle 2006/17 (11)

Kováts András: Szociálpolitika és migráció In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): Átmenetek. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1999

Lőcsei Hajnalka: A gazdasági válság földrajza MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet 2009. május 4. forrás: www.gvi.hu

Melegh Attila – Kovács Éva (2008): Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban In: Demográfia 2008/ 2-3. szám

Mózes István (2007): A külföldi állampolgárok foglalkoztatásával kapcsolatos változások tapasztalatai Komárom-Esztergom megyében. In: Munkaügyi Szemle 2007

MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Migráció és feketemunka Európában Panta Rhei Társadalomkutató Bt., kutatásvezető: Juhász Judit

Nagy, Terézia (2004). Kapcsolatháló elemzés egy szegedi hajléktalan csoportban. In: Pászka, Imre (szerk.) A látóhatár mögött. Belvedere, Szeged.

Onyx, J. – Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. The Journal of Applied Behavioral Science,

Orbán, A. – Szántó, Z. (2005). Társadalmi tőke. Erdélyi Társadalom,

Póczik Szilveszter (2006): Nemzetközi migráció, kisebbségek, társadalmi kockázatok és megoldások. In: Polgári Szemle. 2006. december – 2. évfolyam, 12. szám 14–36. o. Kisebbségkutatás 2005/63. SZÁM

Portes, Alejandro - Böröcz József: Késérő kenyér: a munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái című tanulmány alapján. In: Sík endre (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest, SZCSM

Portes, A. – Landolt, P. (1996). The downside of social capital. The American Prospect,

Portes, A. – Sensenbrenner, J. (1993) Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinant of Economic action. The American Journal of sociology,

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. Annual Review of Sociology,

- Portes, A. (2000). The Two Meanings of Social Capital. *Sociological Forum*,
- Putnam (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon and Shuchter.
- Putnam, R. D. – K. A. Goss (2004). Introduction. *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. R. D. Putnam, Oxford University Press
- Putnam, R. D. – L. M. Feldstein (2004). *Better Together*. New York, Simon and Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. D. – Leonardi, R. – Nonetti, R. Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). „Bowling Alone: America’s Declining Social Capital.” *Journal of Democracy*
- Seidman, Irving (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó
- Seligman, A. B. (1997). *The Problem of Trust*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Selznick, P. (1998). Social Justice: A Communitarian Perspective. In: A. Etzioni (szerk.), *The Essential Communitarian Reader* (pp. 61-71). Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.
- Sik Endre: *Az idegenellenesség mértékének alakulása a rendszerváltástól napjainkig*
 Forrás: <http://www.tarki.hu/hu/news/2008/kitekint/20081001.html>
- Simonovits Borbála – Sik Endre (2003): A migrációs burok hatása a migrációs potenciálra. In: *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. szerk. Antal Örkény, MTA Kisebbségkutató Intézet Nemzetközi Migráció és Menekültügyi Kutatások Központja. Budapest. 2003.
- Stolle, D. – T. R. Rochon (1998). „Are All Associations Alike?: Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital.” *American Behavioral Scientist*

Stone, W. – Hughes, J. (2002). Social Capital: Empirical Meaning and Measurement Validity: Australian Institute of Family Studies.

Stone, W. (2000). Social capital, social cohesion and social security. Conference Paper presented at ISSA year 2000 Conference, Helsinki, Finland.

Stone, W. (2001). Measuring social capital: Towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life. Australian Institute of Family Studies.

Tóth Pál Péter (2006): A magyarországi bevándorlás okai és következményei. Vándorlás, globalizáció és beilleszkedés. In: Tóth Pál Péter szerk.: Bevándorlás Magyarországra. Budapest

Tóth Pál Péter(2005): A környező országokból Magyarországra vándorlók szocio-demográfiai összetétele és szocio-kulturális háttere In: Demográfia 2004/ 3-4. szám

Utasi, Ágnes (2002a). Társadalmi integráció és családi szolidaritás. In: Educatio, 2002 ősz

Utasi, Ágnes (2002b). A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok és a szolidaritás. Budapest, Új Mandátum.

Utasi, Ágnes (2008). Éltető kapcsolatok: a kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Budapest, Új Mandátum.

Wallis, A. – Crocker, J. – Schechter, B. (1998). Social capital and community building: Part one. National Civic Review,

Weiss, D. A. (1996). Towards a theory on the formation of social capital. University of Minnesota, Ann Arbor.

Függelékek

Interjúvázlat – Munkáltató

Cég bemutatása

- szektor, tevékenység
- székhely, működési terület
- cégméret, foglalkoztatotti létszám
- külföldi kapcsolatok

Objektív dimenziók

Külföldiek foglalkoztatása

- mely országok állampolgárai
- mennyien, milyen pozíciókban
- alkalmazott, megbízási viszony, idény jelleg, vállalkozó stb.

Külföldiek foglalkoztatásának cégen belüli arányai

- összes foglalkoztatotton belüli arány
- kvalifikáció szintje szerinti arány
- alkalmazott, megbízási viszony, idény jelleg, vállalkozó stb.

Melyek a külföldiek foglalkoztatásának elsődleges okai?

Szerepet játszott-e alkalmazásukkor.....?

- megfelelő magyar munkaerő hiánya (szakképzettség, hajlandóság, stb.)
- magyar munkaerő rugalmatlansága
- olcsóbb bérezés lehetősége

Külföldi munkavállalók foglalkoztatásának menete

- toborzás, kiválasztás
- integráció elősegítése (támogatási módok)
- foglalkoztatási módok (azonos v. eltérő a magyar dolgozóval)

Külföldiek foglalkoztatásával együtt járó (esetleges) plusz terhek

- adminisztráció, bejelentés
- anyagi vonatkozás
- fluktuáció okozta plusz terhek
- kommunikáció, kulturális különbségek

Külföldiek foglalkoztatásával együtt járó (esetleges) könnyebbségek

- alacsonyabb bérigény
- plusz juttatások alóli mentesség

Szubjektív dimenziók

Konkrét (céges) tapasztalatok külföldi munkavállalókkal kapcsolatban a magyarokkal való összevetésben

- elkötelezettség, lojalitás, motiváltság
- megbízhatóság, szorgalom
- munkabírás
- szaktudás, gyakorlati ismeretek
- munkamorál

Negatív tapasztalatok

Pozitív tapasztalatok

Konfliktusforrások (tapasztalat)

- nyelv
- etnikum, diszkrimináció
- beilleszkedés
- kulturális, életvitelbeli különbségek

Beilleszkedést, integrációt segítő vállalati programok

- nyelvtanfolyam
- kapcsolatháló építés
- segítségnyújtás ügyintézésben, lakhatásban, anyagiakban

Külföldi alkalmazottak státuszbiztonsága

- válság hatása a külföldi munkavállalók státuszára
- kiszolgáltatottabb-e a külföldi leépítés esetén?

Jövőbeli tervek külföldiek munkáltatását illetően

- bővítés
- leépítés

Foglalkoztatás jogi, szabályozási keretei

- átláthatóság, egyértelműség
- szükségesség
- szigorítás vagy lazítás?

Személyes reflexió

- külföldi dolgozók szubjektív megítélése
- külföldi vs. magyar munkavállaló foglalkoztatása
- munkavállaló státuszbiztonsága

Interjúvázlat - Munkavállaló

1. Fókuszált élettörténet

Származás

- Szülők (foglalkozás, iskolázottság), testvérek
- Családi miliő (neveltetés, szociokulturális környezet)
- Ország, lakóhely, belső vándorlás
- Anyanyelv, többnyelvű környezet

Pályaválasztás, képzettség

- Iskolai előmenetel, pályaválasztás
- Iskolai végzettség, szakképzettség

Háztartás, lakókörnyezet, életkörülmények (származási országban, migrációt megelőzően)

- Lakóhely, belső vándorlás
- Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
- Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
- Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)

Kapcsolatok

- Munka világában (intenzitás, kiterjedtség)
- Barátság (intenzitás, kiterjedtség)

Külföldi kapcsolatok

- Munka világában
- Turizmus, utazások
- Kiterjedtség, kapcsolattartás

Karrierkép, életstratégia

2. Munkatapasztalatok (kibocsátó ország)

Korábbi munkavégzés, munkapálya

- Munka kiválasztása
Lehetőségek – bér, típus, minőség, munkakör, alkalmazás formája
- Munkakörülmények
- Munkahelyi vezetők, kollégák
- Előmenetel, sikerek
- Kudarok
- Bérezés (abszolút, relatív)
 - Munka nehézségéhez/minőségéhez képest
 - Munkahelyi kollégák béréhez képest

Munkanélküliség, munkapiaci nehézségek

3. Költözést közvetlenül megelőző 1 év munkapiaci helyzete

- mennyi ideig, hol, mit dolgozott utoljára?
- munkapiaci státusz
- munkapozíció (képzettségének megfelelő-e?)
- fizetés
- munkanélküliség
- elégedettség/elégedetlenség

4. Migrációs tapasztalatok

Migrációs szándék háttere, motiváció

- Kezdeti migrációs cél
- Honnan jött az ötlet

Migrációs szándék háttere, mögöttes dimenziók

- Etnikai/politikai/vallási stb. diszkrimináció, kirekesztés
- Munkanélküliség, munkavállalási nehézségek
- Anyagi motiváció

Migrációs burok

- Korábban migrált rokon, ismerős
- Magyarországon élő rokon, ismerős
- Korábbi személyes migrációs tapasztalat

Időbeli mozzanatok, tervezés, megvalósítás

- Fontolgatás, informálódás, döntés
- Célország kiválasztása, előzetes ismeretek
 - országról, kultúráról, migrációról, munkalehetőségekről, jogi feltételekről
- Segítség
 - Informális (családtag, barát, ismerős - magyar)
 - Formális (munkaerő-közvetítő, ügynökség)

A migrációs terv fogadtatása

- Vélemények
- Döntésben résztvevők
- Együtt migrálók

5. Magyarországi helyzet, tapasztalatok

Elmozdulás, költözés

- Utazás, költözés nehézségei és körülményei
- Első időszak, kezdeti tapasztalatok
- Szállás, kapcsolatfelvétel, nyelvi nehézségek

Megérkezés és letelepedés közötti időszak jogi kérdései

- Ügyintézés (lépései, időtartam)
- Munkavállaláshoz szükséges engedélyek

- Problémák, kihívások, nehézségek

Magyarországi családi, háztartási- és lakókörnyezet

- Kezdeti viszonyok
 - Lakóhely
 - Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
 - Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
 - Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)
- Jelenlegi viszonyok
 - Lakóhely, belső vándorlás
 - Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
 - Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
 - Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)

6. Magyarországi munkatapasztalatok

Munkahelykeresés, munkalehetőségek

- Munkakeresés (időtartama, módok, segítők)
- Felmerült munkakörök
- Bérezés
- Legalitás-illegalitás

Munkahelyek

- Első munkapozíció
 - Munkakör, státusz (képzettségének megfelelő-e?)
 - Bérezés
 - Legalitás-illegalitás
- További munkahelyek, elmozdulások (képzettségének megfelelő-e?)
 - Munkakör, státusz
 - Bérezés
 - Legalitás-illegalitás

Munkanélküliség

- Sikertelenség okai (szakképzettség hiánya, tisztázatlan jogi státusz, diszkrimináció, nyelvismeret, stb)
- munkanélküli időszakban miből tartotta fent magát?

7. Jelenlegi munkapozíció, körülmények

- Munka kiválasztása
 - Lehetőségek – bér, típus, minőség, munkakör, alkalmazás formája
- Munkakörülmények
 - munkaidő, túlóra, hétvége, környezet, munka biztonság
- Munkahelyi vezetők, kollégák (kapcsolat, konfliktusok)
- Előmenetel, sikerek / kudarcok / konfliktusok
- Bérezés
 - Munka nehézségéhez/minőségéhez képest
 - Munkahelyi kollégák (magyarok) béréhez képest
 - Elvárásokhoz, megbeszéltekhez képest
- Munkahelyi segítség, egyéb juttatások (igazolások, lakhatás, hitel, anyagi segítség, stb)
- Munkapozíció biztonsága (legalitás-illegalitás, szerződés, felmondás, határozott/határozatlan, biztos-bizonytalan szektor, stb)

8. Társadalmi integráció

Munkahelyi környezet

- Beilleszkedés, befogadás, nehézségek
- Külföldi, migráns kollégák
- Kapcsolatok a munkahelyi környezetben

Egyéb nehézségek

- Diszkrimináció, előítéletek
- Nyelv
- Megélhetés, munka
- Lakhatás
- Kapcsolatok, ismeretség, honvágy
- Legalitási problémák

Kapcsolathálózat

- Kapcsolattartás az otthon maradottakkal
 - Intenzitás, csatornák, hazalátogatás
 - Párkapcsolat fenntartása, problémák
 - Később migráló ismerősök
- Magyarországi kapcsolatháló
 - „bennszülöttek”
 - Más etnikumú migránsok
 - Támogató környezet

9. Reflexió

A migráció értékelése

- tapasztalatok szempontjából
- anyagilag, életkörülmények szempontjából
- munkaerő-piaci, szakmai szempontból
- nyelvtudás szempontjából
- eredeti motiváció alapján

A beilleszkedés nehézségei

- munka
- jogi státusz
- kapcsolatrendszer
- mindennapok, társadalom

Magyarok viszonyulása a külföldiekhez

- társadalmi megbecsültség, elfogadottság
- jó és rossz tapasztalatok

Különbözőségek a korábbi (származási országbeli) életviteltől

Magyarország értékelése munkaerő-piaci szempontból

Későbbi migrációs tervek

- meddig marad?
- hová, miért mozdulna?
- hazatérés?
- emigráció

Elkövetkező öt év tervei

Gondolatok a migrációs életformáról